

ČLANKI – RAZPRAVE

Tatjana Pregl Kobe

SLOVENSKI KNJIŽNI ILUSTRATORJI (6. del)

V reviji *Otrok in knjiga* v nadaljevanjih predstavljamo sodobne slovenske likovne umetnike, ki s svojimi ilustracijami pomembno sooblikujejo knjige za otroke in mladino. V tem prispevku namenjamo pozornost ilustratorskim opusom Rika Debenjaka, Danijela Demšarja in Andreja Brumna Čopa.

The Journal of Children's Literature has through several issues been presenting contemporary Slovene visual artists, significantly co-creating books for children and young readers with their illustrations. The current article focuses on the illustration opuses of Riko Debenjak, Danijel Demšar in Andrej Brumen Čop.

Vloga ilustracije je pojasniti, obrazložiti in razvozlati zgodbo, pesem ali drugačno pisano informacijo, jo opremiti z vizualno predstavitvijo nečesa, kar je opisano v literarni predlogi. Če se ilustrator pretesno drži besedila, ilustraciji manjka življenja. Če si pri interpretaciji jemlje preveč svobode, lahko literarno predlogo preglesi. Bistveno je, da najde pravo sozvočje med besedo in podobo, naredi verodostojno in besedilu zvesto, a vendar sočno in živo upodobitev.

Dobra knjižna ilustracija besedilo osvetli, a je hkrati več kot le drugačen pogled na zapisano. Lahko pa tudi besede osvetljujejo že naslikane podobe in se tako enakovredno vključijo v končni izgled knjige.

Riko Debenjak

Slikar, grafik in ilustrator Riko Debenjak¹ se je uveljavil kot vodilni predstavnik sodobne eksperimentalne grafike pri nas. Iz različnih razlogov, a verjetno predvsem

---

¹ Rodil se je 8. februarja 1908 v Kanalu ob Soči. Obiskoval je realko v Ljubljani (1919–24), učiteljske v Tolminu (1924/25) in nato nekaj časa živel pri bratu v Novem Sadu ter delal pri železnici. 1930–34 je obiskoval Umetniško šolo v Beogradu ter 1934–37 višji akademski tečaj iz slikarstva prav tam. 1937–39 je bival v Parizu in samostojno študiral po muzejih. Leta 1957 se je s štipendijo Prešernovega sklada štiri mesece izpopolnjeval v ateljeju grafika Johnnija Friedlaenderja v Parizu. H grafiki ga je pritegnil Božidar Jakac, ko se je Debenjak leta 1939 vrnil v Ljubljano. V 40-ih letih se je pričel intenzivneje ukvarjati z ilustracijo. V šolskem letu

zato, ker je bil leta 1950 imenovan za docenta grafike na ljubljanski likovni akademiji, je največ eksperimentiral in dosegel vrhunec v grafiki, po kateri je njegov likovni opus tudi najbolj prepoznan. Bil je velik slovenski umetnik in prav z njim in preko njega je slovenska grafika sredi druge polovice prejšnjega stoletja prodrla v svet. Bil je eden stebrov Ljubljanske grafične šole, poznavalec tehnik in posebnosti tiskanja, raziskovalec različnih možnosti in izrazov v grafikah. Bil je tudi eden pionirjev slovenske ilustracije v medvojnem in prvem povojnem času. Čeprav se je na začetku svoje poti odločal med slikarstvom in grafiko², je med letoma 1940 in 1964 nastal njegov razmeroma obsežen ilustratorski opus v več kot petindvajset knjižnih izdajah. V njih se odlikuje Debenjakov risarski talent, realistični slog in včasih literarno-lirični, drugič spet epski in monumentalni odnos do vizualne obravnave literarnih vsebin.

Gledano širše zgodovinsko je ilustracija, ne nujno knjižna, v osnovi predvsem figuralna pripoved. Beseda in podoba, vsaka posebej umetnina, sta se lahko zblížali tudi v sliki: tako so v srednjem veku nastajale ilustracije/slike kot velike freske na zidu, ki so bile dobre samo, če je bila z njimi umetniško jasno prikazana cela zgodba. Usoda knjižne ilustracije kot posebne likovne zvrsti pa se je v zgodovini spreminjala. Po romantiki se je obsedenost slikarjev s potrebo po likovnem pojasnjevanju literature na splošno prenehala: spraševanje odraslih, naj berejo literarno besedilo s posredovanjem slike ali brez nje, vsak sam ali s tujo, čeprav še tako umetniško uspelo razlago, so dosegla namen. Pa vendar se je ilustriranje knjig v današnji stehinizirani dobi, ko se zdi, da zaradi vse hitrejšega načina življenja večina ljudi celo intimnemu branju ni naklonjena, ohranilo. Celo več, dobra ilustracija, če jo gledamo tudi v razmerju do likovne umetnosti nasploh, ne le do prevajalke vsebine, knjižne opreme ali dekoracije, se je izkazala kot tehtna in enakovredna drugim likovnim zvrstem.

Nekoč so povprašali angleškega vrtnarja, ali jim zaupa skrivnost, kako vzgojiti urejeno angleško trato. »Kosite dvakrat tedensko,« jim je odgovoril, »kakšnih tristo, štiristo let.« Ta anekdota dobro ilustrira pomen tradicije³. Slovenska ilustracija se kaže kot povsem sklenjen proces in ima že dolgo tradicijo. Tudi če pojem razu-

---

1948/49 je učil grafiko na Šoli za umetno obrt v Ljubljani, od leta 1950 do upokojitve leta 1973 je bil profesor grafike na ALU v Ljubljani. Bil je član skupin: Nezavisni (1954, Beograd), Xylon (Société Internationale des Graveurs sur Bois, 1953–1960), Grupa 69 (1969–73). Poleg Levstikove nagrade za ilustracije (1948), Prešernove nagrade za življenjsko delo (1960), Jakopičeve nagrade (1974) ter dunajske nagrade Gottfried von Herder (1977) je prejel izjemno število nagrad za svoje grafike na raznih mednarodnih razstavah in bienalih v Ljubljani (1957, 1961, 1971, 1973), Tokiu (1957, 1972), Aleksandriji (1958), Sao Paulu (1959), Zagrebu (vsaki dve leti od 1960 do 1974), Krakovu (1968, 1970) in Fredrikstadu (1972). Na beneškem bienalu je razstavljal leta 1954 in deset let kasneje znova. Leta 1977 je daroval 50 grafičnih del rojstnemu kraju Kanal ob Soči, kjer so ustanovili Galerijo Rika Debenjaka. Obvladal je lesorez, akvatinto, jedkanico, litografijo, loteval se je eksperimentov z barvo, zamiki plošč. Napisal je tudi priročnik *Grafika* (1955, 1967). Umrli je 26. decembra 1987 v Ljubljani.

² »Jaz sem nesrečen slikar-grafik. Obseden sem z eksperimentiranjem in izraznimi možnostmi, ki jih nudi grafika, a umrl bom žalosten, ker ne utegnem slikati ...« je zapisal in dal s tem jasno vedeti, da je bila njegova osnovna izbira slikarstvo. Citat je iz umetnikovih zapiskov, ki jih hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, PANG 1113, Riko Debenjak.

³ Monika Ivančič Fajfar, *Pridobljeno s prevodom, Ilustratorji na B/r/egu*, Galerija DLUL, Breg 22, Ljubljana, 8. 1.–8. 2. 2015.

memo v najožjem pomenu besede, ji lahko sledimo več kot sto let v preteklost. V tem času so ilustracijo z raznolikimi avtorskimi načini sooblikovali vrhunski slikarji in slikarke, zato lahko obsega širino mnogih razvojnih smeri, konceptov in tehnik ter je že desetletja v vseh pogledih primerljiva s svetom. Do prvih slovenskih umetniških ilustracij, ki sta jih ustvarila brata Šubic, v glavnem govorimo o rokodelskih izdelkih, ki so še povsem pod vplivom ilustratorjev sosednjih dežel. Pred stoletjem, ko je dunajska secesija v zadnjih letih 19. stoletja dosegla svoj višek in kmalu zatem nagel propad, so pod njenim vplivom začeli svojo pot Vesnani, ki so se zavestno odločili za upodabljanje slovenske narodne umetnosti: v njej naj prevladuje svojevrstno občutenje domačijskega, pretežno narodopisnega sveta, s čimer so dosti prispevali k razcvetu slovenske risarske in grafične ilustracije. Med pomembne slovenske ilustratorje so sodili Hinko Smrekar, Gvidon Birolla, Ivan Vavpotič, Nikolaj Pirnat in drugi. Vedno mlajši rodovi so ilustracijo negovali in nadgrajevali z novimi ustvarjalnimi prijemi, tehnikami in tehnologijami. Po prvi svetovni vojni se je slovenska likovna umetnost osvobajala nemških vplivov in se navezovala na evropsko kulturno središče v Parizu, takrat je tudi ilustracija krenila po tej poti. Ko je bila Slovincem v sestavu Jugoslavije v drugi svetovni vojni izborjena nacionalna samostojnost, je to v sklopu slovenske kulture, vzgoje in izobraževanja omogočilo izjemen razmah knjižne ilustracije. Partizanska grafika in knjižna ilustracija sta po drugi svetovni vojni sledili socialističnemu realizmu, oblikovanemu z močnim osebnim likovnih izrazom. Tedaj se je po eni strani zelo razmahnila grafična umetnost, ki ji je utrla pot prav partizanska grafika, po drugi strani pa je bila partizanska grafika-ilustracija vzpodbuden začetek povojne knjižne ilustracije na temeljih samostojne domače tradicije in na široki osnovi realizma⁴.

Od začetka druge svetovne vojne se je Debenjak v Ljubljani družil s skupino literatov, imenovano Literarni klub, v kateri so bili Bogomir Magajna, Ivan Čampa, Jože Dular, Jože Kastelic in drugi, ter ilustriral njihova dela. Leta 1940 je za idilično povest Ivana Čampe *Mlin v grapi* prispeval štiri akvarele (Literarni klub, Ljubljana, 1940). Povsem edinstveno sinergijo med besedo, risbo in sliko pomeni Debenjakov akvarel. Vloga ilustracije je obrnjena sama vase, je likovna prvina, ki jo beseda, odlomek, literarno besedilo potrjuje. V tem kontekstu Debenjakova ilustracija ni le dopolnitev besedi, temveč njeno oplemenitenje. S slikami je Debenjak okrasil knjigo novel Bogomirja Magajne *Zaznamovani* (Založba Literarnega kluba, 1940), knjigo *Vozniki* Filipa Terčelja pa je ilustriral z risbami (Sodalizio S. Ermacora, Gorica, 1940). Naslednje leto je ilustriral sonete Ivana Čampe *Šotor v zatišju* (Pastir). Debenjakova risba, ki sama v sebi nosi toliko lirike in izpovedi tako v likovni formi kot izčiščeni potezi, navezuje s poezijo sijajen dialog. V tem času⁵ je bila knjižna ilustracija še dokaj vezana na realizem, vendar si je pri ilustracijah poezije in drugega pripovedništva tako za odrasle kot otroke tudi Debenjak dovolil že več svobode. Poetični, čeprav v črno-beli izvedbi dovolj slikoviti in nazorni sta knjigi z njegovimi risbami *Srečevanja s smrtjo* (Ljudska knjigarna, 1943) in *Oživelci obrazi* Bogomirja Magajne (Klas, 1943).

⁴ Tatjana Pregl, *Slovenska knjižna ilustracija*, Mladinska knjiga, 1980, str. 33.

⁵ Iz tega časa so za knjige z mehкими platnicami tudi Debenjakove naslovne ilustracije s tusem za zbirko *Jeremijeve žalostinke* (Ljudska knjigarna, Ljubljana, 1944), in za *Izbrane pesmi Simona Gregorčiča* (Slovenski knjižni zavod, Ljubljana, 1946) in zbirko *Partizanski napevi* (Propagandna komisija pri IOOF, Ljubljana, 1945).

Pojavile so se ekspresionistične deformacije oblik in transformacije barve, poskusi geometriziranja in kubično poenostavljanje oblik ter celo omiljeni nadrealizem. Sicer se je le redko lotil ilustriranja za mladino, vendar je storil tudi to. Knjigo pesmi za mladino z naslovom *Matjažek*, ki jo je napisal Mirko Kunčič, je opremil z radirankami (Nova založba, 1943). Isto leto je ustvaril tudi podobo na naslovni strani poezije Severina Šalija *Srečavanja s smrtjo* (Ljudska knjigarna, 1943). Leta 1944 je ilustriral pesniško zbirko *Nema radost* Mitja Šarabona (Ljudska knjigarna) in še istega leta opremil in ilustriral z risbami z gosjim peresom knjigo kratke proze Emilijana Cevca *Preproste stvari* (Nova založba, 1944). Iste ilustracije so objavljene tudi v popravljeni izdaji strokovne monografije z enakim naslovom, ki sta ju leta 1999 izdali Ognjišče iz Kopra in Mladinska knjiga (odslej MK). Ni presenetljivo, da sta se primorska rojaka – slikar Riko Debenjak (ki sta mu bila blizu folklorna motivika in hotenje po pokrajinski prepoznavnosti) in pesnik Alojz Gradnik (ki je Debenjaku ob osebem prazniku sestavil in poklonil priložnostne verze) – skupaj podpisala pod *Pesmi o Maji* (Narodna tiskarna, 1944), *Primorske sonete* (Lipa, 1952), reprezentativni izbor *Harfa v vetru* (Državna založba Slovenije, 1954) in še pod nekatera druga besedila.

Kmalu se je pomnožilo število poklicnih ilustratorjev, ki jim ni bilo več potrebno šolanje v tujini, temveč so se oblikovali na po vojni ustanovljeni ljubljanski Akademiji za likovno umetnost. Takoj po končani vojni je bila za hiter razvoj ilustracije pomembna tudi novoustanovljena založba Mladinska knjiga, ki se je z izpopolnjevanjem svojih strokovnjakov in gradnjo tiskarne razvila v močno založniško hišo. Leta 1946 je Debenjak opremil *Drugo čitanko*, ki jo je sestavil Josip Ribičič (Državna založba Slovenije) in je bila nato vrsto let ponatiskovana. Zanimivo je, da se nekatere njegove ilustracije še danes ponatiskujejo v učbenikih ob drugih avtorjih. V *Dober dan življenje*, berilu za 8. razred osnovne šole, ima poleg drugih desetih ilustratorjev še danes pomembno mesto tudi njegova ilustracija (MK, 2014, 11. ponatis).

Kot izvrsten risar je bil nadvse primeren tudi za enega od karikaturistov *Pavlihe*⁶. Po drugi svetovni vojni je začel sodelovati s *Pavliho*, ki je začel izhajati marca 1946 kot naslednik dveh medvojnih satiričnih listov z istim imenom. Risal jih je v tehniki perorisbe, barvo je nanašal tudi s čopičem. Pri štirih karikaturah za naslovnico *Pavlihe*, ki so bile tiskane v dveh barvah, je črno risbo dopolnjeval z rdečo, modro in zeleno. Pri črno-belih risbah je podobno slikovite učinke dosegal tudi s črnim tušem, v enem primeru z uporabo časnikarskega rastra. Kot je bilo značilno za njegovo knjižno ilustracijo, je tudi pri karikaturah lahko spreminjal risarski rokopolis. A karikature, ki jih je leta 1946 narisal za satirični list *Pavliha*, so le drobna epizoda na umetnikovi poti⁷.

⁶ Že portreti sodelavcev na železnici in druge risbe, ki jih je risal leta 1928 v Novem sadu, so bili povod, da ga je beograjski karikaturist Konjevod nagovarjal, naj se vpiše na umetniško akademijo. Njegovo mojstrsko obvladovanje risbe, ilustracije in grafike je bilo torej kmalu opaženo. Najprej se je uveljavil kot ilustrator, na prvih samostojnih razstavah je poleg slik razstavljal tudi risbe in grafike. Vir.: Damir Globočnik, *Debenjakove karikature za Pavliho iz leta 1946*, besedilo v monografiji *Riko Debenjak: Živo verjamem v svetlobo in materijo*, Mednarodni grafični likovni center, 2020, str. 186.

⁷ Prav tam, str. 180.

Dotik z ilustracijami, ne le s knjižnimi, se je izkazoval na več področjih. Pod psevdonimom RIDE in DERI je objavljaj karikature v časopisu *Pavliha* in se leta 1955 podpisal pod scenografijo za baletno predstavo *Lisica Zvitorepka* Igorja Stravinskega. V petdesetih letih prejšnjega stoletja je po njegovih predlogah nastalo tudi več serij poštnih znamk⁸. Prav poseben je bil tudi umetnikov intimni odnos do ljudske motivike, ki se pojavlja samo v njegovi grafiki, ne pa tudi v slikarstvu. »Nekako pretrese me. Čeprav je tako preprosta, pa tako pretresljivo izraža povezanost z domačo zemljo, obenem pa je likovno tako bogata,« je zapisal. »Vse to dokazuje čudovito likovno kulturo naših dedov. S svojim delom skušam dati vsemu temu sodoben likovni izraz in obenem izraziti vso tisto toplino, ki jo občutim ob domačem motivu.« V njegovem pariškem dnevniku je več zapisov, ki se navezujejo na lepoto in navdiha polno slovensko ljudsko umetnost. Seveda pa v delih, ki jih je motivno navdihnili ljudska umetnost, Debenjaka ni zanimala krasiteljska preprostost ali pripovednost, ampak le-te kažejo predvsem prefinjeno poudarjeno zanimanje za likovne elemente.

Riko Debenjak je virtuožno obvladal risbo, kar se kaže ne le v *Avtoportretu* (1939, pastel na papirju) in številnih grafikah, temveč tudi v ilustracijah, še posebej tistih znamenitih, chiaroscurno narejenih s tušem na papirju že leta 1946 za enega najčudovitejših romanov za mladino *Življenje in čudovite prigode pomorščaka Robinzona Kruzoa* Daniela Defoa. Takoj po prvi svetovni vojni je roman po ruski priredbi Korneja Čukovskega poslovenil Vinko Gaberski, ilustriral pa Riko Debenjak. V prvi izdaji je naslovno stran izdelal Janez Trpin (MK, 1946, 1952). Leta 1965 so Debenjakove ilustracije izšle v knjigi z nekoliko posodobljenim naslovom *Življenje in nenavadne prigode pomorščaka Robinzona Crusoea* v prevodu Cvetka Zagorskega v zbirki *Moja knjižnica in doživele* leta 1977 že četrti ponatis. Te za povojni čas atraktivne črno-bele realistično zasnovane ilustracije, ki so z vehementno dinamičnimi črtami v vizualno pripoved prevajale pustolovske dogodivščine glavnega junaka Robinzona, so osvojile kar nekaj generacij mladih bralcev. Naslednji dve leti so nastajale ilustracije za roman Valentina Petroviča Kataeva *Blešči se jadro mi samotno: roman* (MK, 1948) in za povest Franceta Bevka *Tonček* (MK, 1948), ki se ji je s črno-belimi risbami opremljena kmalu pridružila še pisateljeva povest *Mati* (Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1949). Ta čas je z umetnikovo obarvano perorisbo izšla tudi kratka proza Victorja Hugoja *Gavroche*, namenjena osnovnošolskim otrokom. Leta 1948 je za Mladinsko knjigo z dramatičnimi črno-belimi podobami ilustriral roman *Taras Bulba* Nikolaja Vasiljeviča Gogolja, ki je nato leta 1953 izšel kot dvanajsta knjiga v novi zbirki za mladino (MK, Knjižnica Sinjega galeba, št. 12). Napoved v knjižico z mehкими platnicami je za tisti čas atraktivna živo rumena naslovna stran, na kateri je glavni junak Taras Bulba, ki je z vsem srcem ljubil svojo rodno Ukrajino, v značilni pozi živahnega, nemirnega kozaka, ustvarjenega za hudo bitko. Ni presenetljivo, da je prav leta 1948 prejel Levstikovo nagrado za ilustracije.

Dve leti kasneje je Debenjak nepozabno dramatično upodobil poezijo Francea Prešerna *Uvod k Krstu pri Savici* (MK, 1950) v knjigi, ki je izšla z mehкими

---

⁸ Leta 1953 spominke znamke OZN (serijo sta ustvarila skupaj s slikarjem Maksimom Sedejem st.), leta 1956 dvanajst spominskih znamk z motivi jugoslovanske umetnosti in dve leti kasneje štirinajst znamk na temo Jugoslovanskega gospodarstva. Tudi ta dela – večinoma jedkanice in suhe igle v realističnem, do neke mere celo fotografsko verističnem slogu – izražajo odlično Debenjakovo risbo in smisel za opazovanje ter detajle.

platnicami, a je bila ponatisnjena v trdi vezavi leta 1981. Leta 1951 je ilustriral *Pesmi* Fedorja Ivanoviča Tjutčeva v prevodu Josipa Vidmarja (Državna založba Slovenije). Peti zvezek kratke proze Ksaverja Meška *Mladim srcem* pa je leta 1951 opremil in ilustriral za Družbo sv. Mohorja iz Celja (Mohorjeva knjižnica, št. 129). Leta 1952 je ilustriral kratko prozo Bogomirja Magajne *Oživelj obrazi* (Lipa) in *Primorske sonete* Alojza Gradnika za pesnikovo sedemdesetletnico.

Leta 1955 je za že takrat perspektivno in novim trendom naklonjeno založbo Lipa iz Kopra ilustriral še kratko prozo *Zgodbe o lepih ženah* Bogomirja Magajne. Prvič so ilustracije za *Gorski venec* srbskega pesnika in vladike Črne gore Petra Petrovića Njegoša izšle leta 1947 (Državna založba Slovenije). Debenjaku je bila dodeljena vsebina Njegoševega epa blizu, saj je v Beogradu leta 1937 končal umetniško šolo in nato višji akademski tečaj slikarstva in se tam seznanjal tudi s srbsko literaturo. V izboru Janka Jurančiča je leta 1962 izšla skupna knjiga dveh avtorjev in dveh ilustratorjev: Njegošev *Gorski vijenac* z ilustracijami Rika Debenjaka in dramaturški ep o smrti hercegovskega tirana *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića, hrvaškega pesnika, jezikoslovca in velikega reformatorja, s prav tako črno-belimi ilustracijami Marija Preglja (MK, Kondor). Knjiga je kot petdeseti zvezek izšla v zbirki Kondor⁹. V njej so dve leti kasneje izšle še *Izbrane pesmi* (MK, 1964) Alojza Gradnika s simboličnimi črno-belimi ilustracijami Rika Debenjaka in Božidarja Jakca. Roman v verzih o zagrenjeni materi in živahni hčeri *Ivje se iskri* Ivana Čampe je ostal neobjavljen do leta 1962, ko je kot poklon spominu na prezgodaj umrlega prijatelja za njegov izid pri založbi Lipa prispeval Debenjak likovno gradivo¹⁰.

Leta 1960 se je njegova grafika kot netipična ilustracija znašla tudi med desetimi slovenskimi in hrvaškimi vrhunskimi umetniki¹¹ v bibliofilski izdaji knjige *Kervave kronike glas* Miroslava Krleže (Liber, Zagreb, 1971/72). Za knjižno izdajo pesmi Ludvika Zorzuta z naslovom *Ptička briegarca* (Mohorjeva družba, Celje, 1974), ki je izšla v počastitev osemdesetletnice, pa je Debenjakov edinole pesnikove portret.

Čeprav je imel Debenjak veliko razstav, so bile posebej ilustratorske prej izjema kot pravilo. V njegovem rodnem Kanalu ob Soči, kjer je vsako leto dva meseca na ogled njegova poklonjena zbirka grafik, je bila leta 2015 tudi velika pregledna razstava ilustracij¹². Predstavljeno je bilo nekaj čez sto dvajset ilustracij, a večinoma ne originalne: umetnikov sin dr. Božidar Debeljak je Pokrajinskemu arhivu Nova

⁹ Knjižna zbirka Kondor predstavlja najpomembnejša dela tujih klasikov in slovenskih sodobnikov s tehtnimi spremnimi besedami. Ustanovljena je bila pred dobrimi šestdesetimi leti kot zahtevnejše čtivo za srednješolske bralce. Sprva je imela izobraževalni namen, a ga je daleč presešla. Dvobarvne izdaje iz prvih dvajsetih let, nato pa z likovno spremenjenim formatom in z značilno grafično podobo spremljajo bralce že desetletja.

¹⁰ Ko je Čampa julija 1941 odšel z družino na Bloke ter tam pisal, je z njim za nekaj mesecev odšel tudi Debenjak, ki je tam slikal. Čampa je v Nemški vasi ostal in se vse bolj aktivno vključeval v odporiško gibanje. Poleti 1942 je umrl pod streli italijanskega likvidacijskega voda. Debenjaka je njegova smrt zelo potrla. Ob dvajseti obletnici uboja je založba Lipa izdala knjigo njegovih izbranih pesmi *Ivje se iskri*, za katero je izčrpno spremno besedo prispeval Jože Dular, ilustriral pa Riko Debenjak.

¹¹ Ivan Lacković, Ivan Lovrenčič, France Mihelič, Virgilije Nevjestić, Željko Senečić, Miljenko Stančić, Gabrijel Stupica, Vilim Svječnjak, Kamilo Tompa, Fedor Vaić.

¹² Tatjana Pregl Kobe: *Riko Debenjak – pregledna razstava ilustracij*, Galerija Rika Debenjaka, Kanal ob Soči: 17. 4. 2015–10. 5. 2015.

Gorica podaril 15 originalnih ilustracij Rika Debenjaka, ki so bile tu razstavljene skupaj z originalnimi tiskimi knjigami od leta 1940 do ponatisov v drugi polovici prejšnjega stoletja. Nato, leta 2018¹³, je pregledno razstavo¹⁴ v Mednarodnem grafičnem likovnem centru v Ljubljani zasnovala Breda Škrjanec, na ogled pa so bili najpomembnejši grafični cikli, nekatere slike in izbor ilustracij. Po tej razstavi se je pričelo tudi s pripravo umetnikove monografije, ki je pri tej instituciji izšla leta 2020 in vključuje tudi ilustracijo.

Epilog. Likovnik brez ponotranjenega posluha za pisano in pripovedno besedo le težko prevaja sporočila pripovedi v ilustracijo in Riko Debenjak je kot ilustrator magičnih zgodb in poezije to pravilo potrjeval. Tudi zanj je bilo prepletanje besedne in likovne umetnosti nadvse pomembno in za uresničitev tega prepleta je našel veliko načinov. Z ilustracijo je izrisoval svet takšen, kot ga je dojemal in čutil, in ne kot bi naj bil. Tudi zato moramo Debenjakov opus ilustracij spremljati v popolni povezanosti z njegovim siceršnjim delom, saj lahko v vseh zvrsteh vzporedno opazujemo ista oplajanja in vzgibe, ki jih je kot umetnik gojil v posameznih obdobjih svojega dela, hkrati pa formalne izzive, ki jih je na svoji umetniški poti skrajno subtilno razreševal.

Danijel Demšar¹⁵

Ilustriranje je za Danijela Demšarja¹⁶ pomenilo ustvarjanje po literarni predlogi, sprva natančno in posnemovalno, pozneje se je predanosti predloženemu besedilu osvobodil. Odprl je lastne prostore vizualne pripovedi in jim dopustil, da so poleteli na krilih domišljije in samosvoje inovativne ustvarjalnosti. Njegove ilustracije so

---

¹³ Pregledna razstava Rika Debenjaka v MGLC, Ljubljana: 9. 8. 2018–11. 11. 2018.

¹⁴ Petja Grafenauer, *Kritika pregledne razstave Rika Debenjaka: Eksperiment s ploskvami, barvo, svetlobo...*, Dnevnik, 25. 9. 2018 <https://www.dnevnik.si/1042840835> Pridobljeno 22. 5. 2022.

¹⁵ V knjigah, revijah in medijskih objavah se izmenično pojavljata dve različici ilustratorjevega imena: Daniel ali Danijel. V njegovem rojstnem listu je zadnja različica, zato se je bom v tem zapisu tudi držala.

¹⁶ Rodil se je 8. maja 1954 v Mariboru. Leta 1979 je diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Po nekaj letih pedagoškega dela se je kot svobodni umetnik posvetil knjižnim ilustracijam, grafikam, slikarstvu in delu za lutkovno gledališče (lutke, scenografija, kostumografija). Z Ireno Majcen in Judito Krivec Dragan je bil leta 1992 pobudnik za ustanovitev sekcije ilustratorjev pri Zvezi društev slovenskih likovnih umetnikov. Ilustriral je 52 knjig. Ilustracije je objavjal tudi v revijah za otroke (*Ciciban*, *Cicido*, *Kekec*, *Kurirček*) in likovno opremljal šolske učbenike, berila in poljudnoznanstvene slikanice ter znanstvene publikacije. Svoje delo je predstavil na 40 samostojnih in 60 skupinskih razstavah doma in v tujini ter se udeležil skoraj vseh razstav bienala ilustracij. Za svoje delo je prejel številne nagrade, med drugim: leta 1984 – Levstikova nagrada za ilustracije v knjigah *Kuža Luža* Leopolda Suhodolčana, *Mama žaba in žabčki* Gvida Tartalje in Kužmucke Marjete Novak; leta 1993 – plaketa Hinka Smrekarja; leta 1997 – priznanje Hinka Smrekarja; leta 2010 – nagrada Hinka Smrekarja; leta 2013 – Levstikova nagrada za življenjsko delo; leta 2012 – častna lista Mednarodne zveze za mladinsko književnost (IBBY) za ilustracije v pesniški zbirki *Roža v srcu* Bine Štampe Žmavc; leta 2021 – nagrada Hinka Smrekarja za življenjsko delo. Živi in dela na Krasu.

že štiri desetletja navzoče tako v slikanicah, v knjigah različnih zvrsti, v revijah za otroke (*Ciciban, Kurirček*), v inventivnih lastnih likovnih projektih (igralne karte, koledarji, lutke) ter še posebej pri knjigah poezije za otroke in odrasle. Človek in narava sta bila vedno v središču njegove likovne pozornosti, naslikani motivi pa so bili vse bolj in bolj zasnovani kot prividnost resničnega sveta. Njegove ilustracije ponekod dejansko kažejo konkretne predmete, figure in pokrajine, lahko pa tudi delujejo kot abstraktne prisposode, ki odsevajo lirično vsebino. Na začetku ustvarjalne poti sam ni izbiral, kaj bo ilustriral, a že takrat je najraje slikal živali. Njegove duhovite domislice so bile pri najmlajših bralcih vselej opažene in popolnoma sprejete. Poleg smisla za humor so v njegovih ilustracijah postale vse izrazitejše poetičnost, inovativnost in visoka likovna profesionalnost. Papir je zanj od nekdaj bil in ostaja najustreznejši nosilec za likovno izražanje, s katerim posega po najrazličnejših temah. Njegove ilustracije temeljijo na različnih izhodiščih, od ilustracij, ki so nazorno prevajale literarno predlogo, kar je bilo sprva tudi Demšarju edino logično, do novih, bolj raziskovalnih in zadnjih, že skoraj abstraktnih.

Knjižna zbirka Knjižnica Čebelica je pri MK začela izhajati leta 1953, njena prva urednica je bila Kristina Brenk, ki je zbirki izbrala tudi ime. Tako kot je nekoč Kranjska čbelica pomenila rojstvo slovenske umetne besede, je Čbelica od leta 1953 opravljala svoje veliko poslanstvo: prvi stik najmanjših otrok s tiskano besedo, z domišljjsko močjo kratke zgodbe, pravljice, pripovedi, ljudske in umetne pesmi, poljudnoznanstvenih zapisov, prevodov iz svetovne književnosti, a tudi s podobami, s katerimi so ilustratorji prevajali besedila v sočasno vizualno pripoved. Zbirko je leta 1974 prevzel Niko Grafenauer in pod njegovo uredniško taktirko je prav v Knjižnici Čbelica (218) svoje prve ilustracije ustvaril tudi Danijel Demšar po besedilu Desanke Maksimovič¹⁷. *Zgodba o razvajeni cesarični* (prevedel Cvetko Zagorski, MK, 1979) se prične s skrajno dobrotnostjo cesarja, ki so ga imeli radi ljudje in živali. Plemenit in lep, kar kaže tudi prva celostranska risba v slikanici, se je oženil z najlepšim dekletom daleč naokoli, ki pa je kmalu od njega zahtevala izpolnitev skoraj nemogočih želja. Kako je z razvajenostjo, je znano, in tudi tokrat ni bilo nič drugače. Hudobijam, ki jih je povzročala, so se živali, cesarjeve plemenite prijateljice, maščevale vsaka na svoj način, da je postala cesarična zaradi njihovih pikov do nerazpoznavnosti grda. Šele, ko je cesarju obljubila, da ne bo več imela norih želja, je cesar poslal po zdravnike. In kot to gre v pravljicah, je po zadnji izkušnji postala tako skromna, da sta odtlej živela srečno. Drobna knjižica je z barvno naslovnico, ki privlači z nasmejano podobo cesarične bujnih, živo rumenih las in v rdeči obleki pred ogledalom, prva v nizu Demšarjevih do sedaj izdanih knjig z izvirnimi ilustracijami. Vizualno predstavi zgodbo z drobno vinjeto na prvi notranji strani, notranjost pa oplemeniti s šestimi celostranskimi in dvema polstranskima risbama, vse črno-bele in akvarelno osenčene.

¹⁷ V tej zbirki so izšle z Demšarjevimi ilustracijami še: *Mama žaba in žabčki* Gvida Tartalje (1983), *Upornik* Ludvika Mrzela (1985), indijanska pravljica *Drozg in lisica* (ilustracije so bile izdelane leta 1986 za zbirko Kresnice, izšle pa leta 1990 v Knjižnici Čbelica 310), estonska pravljica *Miza v gozdu* (1989, Knjižnica Čbelica 303), *Arabske basni*, (1991, Knjižnica Čbelica 323) in *Zrnca sonca* Bine Štampe Žmavc (1994, Knjižnica Čbelica 350).

Zgodba *Veliki godrnjavec* (MK, Najdihojca, 1982) Gertrude Champton, ki jo je za radijsko oddajo¹⁸ *Lahko noč, otroci!* prevedla Marjana Kobe nekaj let pred tem, je za najmanjše bralce napisana z velikimi tiskanimi črkami. Barvna naslovna stran z zamišljeno podobo medveda je ujeta v moder okvir, kar je bilo za oblikovanje naslovnih strani knjig v tem času precej pogosta odločitev. Šest celostranskih akvareliranih risb nazorno sledi vsebini: godrnjavemu medvedu, ki se prebudi v jasno jutro in ne ve kaj početi, zato bi rad prestrašil živali, sinice, zajčke, krte, eno za drugo, a se ga te ne utegnejo bati. Na koncu jim prizna, čisto potihlo in brez godrnjanja, da se je ustrašil samega sebe. Svoje podobe v vodi. Tipizirano okvirjena naslovna stran drobne slikanice *Lisica in kozica* (MK, Najdihojca, 1983) v umirjenih barvah, značilnih tudi za vseh šest notranjih celostranskih ilustracij, že kaže osnovni konflikt med obema naslovnima junakinjama slovenske ljudske pripovedi: prestrašena lisica je spodaj v levem kotu, kozica z rožički pa dominira v desnem kotu zgoraj. Niti strašni volk niti dominantno upodobljen zajec ne moreta pomagati ubogi lisici. Le mravlja pride v luknjo in kozico prepodi. Psihološko naslikani živalski protagonisti na sedmih celostranskih podobah so nazorno predstavljeni v objemu umirjeno prijaznih barv gozda, mravljica pa je sama na zadnji strani brez besedila upodobljena v ponosni drži zmagovalke.

Ko pride ilustrator do ideje, ki ustreza besedilu, ga lahko prijetno preseneti. Včasih mu je težko, če je treba narisati kaj nenavadnega, a se mora potruditi, ker to zahteva besedilo. Takim nalogam se skorajda ne da izogniti, še posebej v začetnih letih ustvarjanja. Nekaterih literarnih besedil za otroke ni enostavno likovno oživiti, a predvsem v začetnem obdobju si je Demšar prav s humorno žilico olajšal ilustriranje zgodbe. To z gotovostjo velja za drobno slikanico Gvida Tartalje *Mama žaba in žabčki* (MK, Knjižnica Čebelica 260, 1983). Pet celostranskih ilustracij v risbi s tušem za štiri zgodbe je naredil malo po svoje, šaljivo, s filigransko risarsko večino, ki nagovarja malega bralca skladno s pripovedjo. V isti maniri perorisbe s tušem je dve leti kasneje ilustriral tudi drobno knjižico *Upornik* (MK, Knjižnica Čebelica 281, 1985) Ludvika Mrzela. Prizrčna sodobna pravljica Leopolda Suhodolčana *Kuža Luža* (MK, Velike slikanice, 1984) govori o odraščanju, učenju in o pomenu reda. Je poučno branje za predšolske otroke, pa tudi za otroke na razredni stopnji. Za prve je lahko pomoč privajanju na kahlico, starejšim pa sporoča, kako je pomembno spoštovanje pravil. Temu se je ilustrator prilagodil s pretanjeno, bogato kolorirano perorisbo s tušem, privlačno otrokom. Kar je bilo že v tem času, pri še ne tako tržno naravnanih založniških projektih, bistveno. Ilustrator je moral očarati, enakovredno s pisateljevo zgodbo, predvsem otroke. Slikanica govori o majhnem kužku, ki ni imel doma in se je sam samcat potikal po mestu. Nekega dne se je znašel v dvorani skupaj z drugimi, a se ni pridružil njihovemu plesu. Tudi drugače se je obnašal, bil neprilagojen. Na koncu se je izkazalo, da je bilo poučevanje drugih psov uspešno. Ko je mislil, da ga nihče ne vidi, je dvignil nogo ob posekanem deblu in ga poškopil, pa še telefonski drog in nato kar po vrsti vse hišne vogale. Ponosni nanj so mu drugi psi priredili največji ples. Dramatično zasnovane ilustracije, na

---

¹⁸ Prva radijska oddaja *Lahko noč, otroci!* je bila sicer na sporedu Radia Slovenije leta 1964 in se ni veliko spreminjala, njen uvod je še vedno enako zvoneč avizo Urbana Kodra. Zgodba *Veliki godrnjavec* Gertrude Crampton, ki jo pripoveduje Polone Vetrih, je bila za to še danes priljubljena oddaja posneta leta 1976. Znova je bila na sporedu 16. februarja 2020. Napoved je opremljena z ilustracijo Danijela Demšarja.

katerih dominira rdeča barva in hudomušni posebljeni portreti različnih pasjih vrst, se izmenjujejo na dvostranskih enostranskih in pol-stranskih ilustracijah, ki se prilagajajo besedilu. Demšarjeva tovrstna šaljivo igriva in pristrčna ilustracija je že začela predstavljati dragocen prispevek k uveljavljanju slovenske kvalitetne ilustracije, ki je bila v svojem največjem segmentu ilustracije za najmanjše otroke nepogrešljiva pri sooblikovanju likovnega razumevanja mladih in najmlajših. Kot takšna je po v svetu vidno priznanih ilustratorkah in ilustratorjih nadaljevala bistveno vlogo v vzgoji in izobraževanju. Priznanje, da je tudi Demšarjeva slikovna govorica že pričela soustvarjati likovno zavest in občutljivost mladega bralca, je bila tudi njegova prva pomembna nagrada¹⁹. Ni presenetljivo, da so to živobarvno slikanico ponovno²⁰, a preoblikovano z ilustratorjevimi dopolnili, natisnili v branje sedanjim generacijam mladih bralcev.

Malce nenavadna je prav tako drobna slikanica *Kužmucke* (MK, Mala slikanica, 1984) Marjete Novak, ki skupaj z ilustratorjevimi risbami s tušem predstavlja križance med osamljenim psom Zložkom in mačko Mucmaco. Zaljubljenca dobita kužmucke, prav toliko jih je, kot je otrok v bloku, da dobijo potem vsak svojega mešančka, ki namesto mjavkanja ali lajanja havmjavka. Sporočilo besedila, ki govori (tudi) o tem, da se različnosti lahko krasno dopolnjujejo, je zavita v domišljijško ilustrirane like, ljubezen obeh glavnih junakov pa je že na naslovni strani broširane slikanice z mehкими platnicami vpeta v nočno zvezdno romantiko.

Privlačna naslovnica slikanice *Dimnikar je črn grof* (DDU Univerzum, 1984) s kopico namenoma naivno naslikanih otrok z različnimi atributi, ki pričajo o različnih opravilih, in s črnim dimnikarjem v sredini (vključno z naslovom) vabi k branju o dimnikarjevih dogodivščinah. Nastanek slikanice je še posebej zanimiv. Demšarjeve obarvane in nazorne risbe s tušem so nastale za igralne karte *Črni dimnikar*²¹, ki so bile v ogromnih nakladah v slovenskem in (tedaj) srbohrvaškem jeziku ustvarjene za jugoslovansko tržišče! Petnajst celostranskih barvnih ilustracij – kot na kartah – nazorno prikazuje petnajst poklicev, s katerimi se otroci zlahka identificirajo: te so bile poslane pesniku Ervinu Fritzu. S kratkimi domislicami je potem pospremil drobne, otroško poenostavljene podobice otrok, ki so postali dimnikar, poštar, avtomehanic, frizerka, miličnik, slaščičarka, pleskar, kuhar, učiteljica, kmet, šivilja, zidar, gasilec, zdravnica in čisto na koncu ob violinistu še – bobnarček. V kombinaciji s kolorirano risbo s tušem, ki nazorno prikazuje

¹⁹ Levstikovo nagrado za leto 1984 je Danijel Demšar prejel za ilustracije v knjigi Leopolda Suhodolčana *Kuža Luža*, v knjigi Gvida Tartalje *Mama žaba in žabčki* in v knjigi Marjete Novak *Kužmucke*. Tri izdaje te knjige do leta 2017 v slovenščini hrani 41 knjižnic članic WorldCat po vsem svetu.

²⁰ Leta 2017 je izšel ponatis, ki ga je uredila Irena Matko Lukan, likovno pa Pavle Učakar.

²¹ Mag. Ljubica Marjanovič Umek, katedra za otroško in mladinsko psihologijo (DDU Univerzum): *Črni dimnikar* je družabna igra, primerna za otroke od četrtega do šestnajstega leta starosti. Igro sestavlja 29 kart, s katerimi se otroci igrajo tako kot pri znani igri *Črni Peter*. Iščejo (vlečejo) pare, vendar v igri Črni dimnikar zmaga tisti, ki mu na koncu ostane karta s Črnim dimnikarjem – le ta prinaša srečo. Na ostalih štirinajstih so narisani pari, povezani z različnimi poklici. Štirinajst parov kart je izdelanih po naslednjem principu: na eni karti je narisana oseba, ki predstavlja poklic, na primer: kuhar, zdravnica, miličnik ...; na drugi karti iz para pa je narisano, kaj oseba s tem poklicem dela, katere pripomočke uporablja pri svojem delu, kaj izdeluje, v kakšnem okolju poteka njeno delo.

posamezne značilnosti odraslih poklicev, so za slikanico infantilno narisane in po celi slikanici razmetane rdeče figurice ilustratorjeva prisrčna domislica.

Glavna književna oseba slikanice *Modra kapica in začarani volk* pisateljice Branke Jurca (MK, Mala slikanica, 1986) je deklica Modra kapica, ki ji mati naroči, naj obiše bolnega dedka in mu nese malo vina, košček potice in cigarete. Deklica na ilustracijah ni prikazana sladkobno, ampak na prikupno grdikav način. Medtem ko nabira marjetice za dedka, se ji približa volk, ki se ga kljub strašno naslikanim očalom ne ustraši, ampak ga začara. Ves pohleven in ne več zavezan (kot se kaže na šesti celostranski ilustraciji) ji oblubi, da ne bo nikoli več požrl nobene Rdeče kapi-ce. Pri dedku deklica pripoveduje, kaj je storila s hudobnim volkom, nato se skupaj pogostita s prinesenimi dobrotami. Idilična narava pred domačo hišo in razcvetene marjetice na travniku konec meseca maja kot ozadja dominirajo na vseh ilustracijah, so celo v vazi zadnje risbe pri dedku. Zaključna ilustracija drobne slikanice je še posebej hudomušno privlačna za otroško dožemanje. Kot deklica nima rdeče, ampak modro kapico, tako namesto babice obiše dedka. Upodobljeni dedek pa ima v ustih cigareto in pod budnim očesom papagaja na fotelju plete dolg, dolg šal. Zgodba je upodobljena tako prefinjeno nazorno, da bi jo otrok lahko razumel tudi brez besedila, veliko beline na celostranskih ilustracijah pa tudi strahu pred volkom ne pusti blizu. Likovno nezapolnjen slikovni prostor asociira na živo občutje narave in valovanje trav, posutih z belimi marjeticami, na veter, naravo. Na nekakšno spogledovanje s stripom pa kaže podoba volka z očali, oblačilom in njegovim obnašanjem.

Glavna junakinja knjige *Pasja zloženka* (MK, Pisanice, 1987) Marjana Krambergerja je sedemletna deklica Ksenija, ki se hoče igrati psa, njen soigralec pa je potrpežljiv, včasih malo otročje prismojen pisatelj »s polno malho domišljije«²². Prva črno-bela ilustracija popelje male bralce v svet pisateljevega izmišljevanja in pisanja knjige. O prijateljevanju s Ksenijo, ki ga najprej pozdravi kot kuža, o živalih, na katere je nora (*čimbolj strašne so, tem raje jih ima* – kaže prva barvna ilustracija v knjigi), o eni njenih najljubših igric, kjer nastopajo bančni roparji, in je poleg njiju s pisateljem še velik, star, kožuhasti maček, ki si vedno natakne sončna očala na nos. Upodobljen je prav kraljevsko uživaško: v fotelju z veliko porcijo sladoleda pred seboj, na ilustraciji vijolično sladolednih barv. Deklica pisatelja pregovori, da igra miličnika in roparja, poštarja in raznašalko časopisov, paznika in zapornika, Ksenija pa je najraje pes, kokeršpanjel Kol. Pri prvih zapletih z nagobčnikom jasna konturna risba kaže pisatelja, ki nad psom dvigne nagobčnik, da izzivalno binglja na vrvcici sem in tja. Podoba psa je v skladu z ozadjem črno-bele risbe zmehčana. Njuna igra se duhovito razpleta do večera, ko pri zadnji zgodbici za lahko noč mala Ksenija pisatelju zaspi na rami. Pripoved izmenjeva spremlja šest humorno strašljivih črno-belih ilustracij, za katere je značilna opazna, čeprav krhka konturna risba, zmehčana s sivinami, in štiri duhovite ilustracije pastelnih barv. Prav prisrčna je izvedba naslovne ilustracije knjige, na kateri je deklica v fotelju del puzzle sestavljanke.

Joža Oven je pripravil besedilo za slikanico *Medo, ali se muhe bojiš?* (MK, 1987), Danijel Demšar je slikanico, predvsem namenjeno hospitaliziranim otrokom, ilustriral s skrajnim poslušom. Otroke nagovarja že temno modra naslovna stran: deček z medvedkom v postelji in nad njim čarobni sanjski svet noči. Zanimivo je,

---

²² Iztok Ilich, *Domišljija namesto igrač*, spremna beseda v knjigi *Pasja zloženka*, str. 75.

da je bila že prva izobraževalna slikanica, pri kateri je Demšar sodeloval, leta 1989 uvrščena med Bele vrane²³. Slikanica *Igrarije besedne čarovnije* (MK, Velika izobraževalna slikanica, 1988) govori o različnih glasovih in sporočilih, ki so celovito vpeta v dvaindvajset dvostranskih ilustracij. Besedilo pisateljice Berte Golob vabi na besedni potep, ki ga ilustracije atraktivno izzivajo. Vizualna zgradba slikanice je enotna: v levem kotu – kot pri starih rokopisnih knjigah – je vinjeta. V nekaj centimetrskem kvadratu okvirjena in sporočilno povedna. Vse ilustracije simbolno obrobja tanka črna linija, da se tako lahko mladi bralec poglobljeno posveča vsaki besedni posebnosti: prisluškovanju glasov, besedam, ki klijejo, rastejo, se zaljubijo, ljubkujejo in nagajajo; razmišljanju o treh podobnih besedah in njihovem različnem pomenu, čenčastim in zmerjalnim besedam in tudi sneženju besed; v šoli besed spoznavanju o različnosti besed in o tem, da se tudi besede lahko postarajo: vabilu na vrtiljak besed, a tudi zavozlankam, ki bi nastale, če ne bi bilo ločil. Ilustrator si tokrat dovoljuje veliko različnih pristopov: kolaž, ročno pisavo, izpisane besede z malimi ali velikimi črkami, citate kot grafite in oblačke za različne povedi in (za)misli. Igrarije se – v dobesebnem pomenu – nahajajo tudi na vizualni ravni. To poljudnoznanstveno slikanico za majhne otroke je skrbno uredila Draga Tarman, ki je tudi avtorica naslednje knjige ilustracij Danijela Demšarja. Njeno besedilo *Ko se dan konča* (DZS, 1995) je pripovedno realistično, na ravni razumljivosti za mlade bralce. Temu so prilagojene tudi ilustracije, ki pa svojevrstno nadgrajujejo predvidljiv potek in razplet poljudnoznanstvenih zgodb v nočnem času. Ilustrator je primoran v temnih barvah noči prikazati življenje živali na kmečkem dvorišču, v domačem vrtu, na travniku, ob ribniku in v gozdu: v čudovito domišljjske nočne pokrajine, ki nekatere mejijo že na pravljичno abstraktne podobe, naseljuje živali. V prvem delu slikanice lahko otroci zlahka razločijo sovo, netopirja, lisico, večšo, mravljo, žuželke, murna, žabo in gozdnega plezalčka z belimi lisami. Ilustrator ostaja dosleden in zgovoren na ravni izbire barv in kompozicijskih rešitev tudi dalje, ko sledi besedilu v deževni gozd (s kameleonom), v Amazonski pragozd (z anakondo), v bambusovo džunglo (z velikim pando), v savano (z leopardom), v puščavo (z egiptovskim skakačem). Zadnja, dvanajsta celostranska ilustracija je lirična podoba nočne selitve ptic. Vse te ilustracije so v osnovi likovno svobodne, z neverjetnim razponom modrih barv, ki delujejo v kombinaciji z zelenimi in vijoličnimi toni docela mistično, pravljичno. Hkrati pa so obsijane z notranjo svetlobo tam, kjer so premišljeno umeščene in dramaturško logično osmišljene podobe živali. Slikanica bi brez težav delovala tudi popolnoma brez besed. Jo pa – navsezadnje je vendarle poučna slikanica – dopolnjuje nekaj realističnih vinjet, ki ponazarjajo čutila nočnih živali. Tudi ta poljudnoznanstvena slikanica je bila leta 1997 nedvomno upravičeno uvrščena v katalog Bele vrane.

Danijel Demšar je za ustvarjanje svoje bogate bere knjižnih ilustracij ostal samosvoj. Kot izrazit raziskovalec je menjal različne pristope k ilustriranju. Ob besedilu ga je vselejanimalo vstopanje v slikovno površino. Spopad z belino slikovnega prostora, namenjenega vsaki v sebi prej zamišljeni podobi, je gradil na različnih izkušnjah. Ko je prvič uporabil inovativna sredstva in postopke, se je sprostil in

²³ Mednarodna mladinska knjižnica v Münchnu (Internationale Jugendbibliothek) je največja knjižnica na svetu za mladinsko literaturo. Knjižnica vsako leto izda katalog *Bele vrane*, v katerega je vključenih 200 najboljših novih knjižnih izdaj za otroke iz celega sveta. Katalog vsako leto predstavijo na bolonjskem knjižnem sejmu.

začel ilustrirati na bolj slikarski način. Prelomnica v njegovem ustvarjanju je bila knjiga esejev *Med bogovi in demoni* (MK, Sledi, 1988). Alenke Goljevšček²⁴. Nekaj del na to tematiko je sprva izšlo v reviji Kurirček, a v ležečem formatu. V bistvu so podobe nastale na novo, saj tako (kot v enem zamahu) se tudi kažejo. Knjiga, ki opisuje Hostnika – duha iz gozda, pustne šeme, Pehtro, sojenice in rojenice, vilinska bitja, povodnega moža, kačjo kraljico, kresnike, hudiča, volkodlake in vampirje, je namenjena tako otrokom kot odraslim. Je nekakšen poljudnoznanstven opis mitoloških bitij iz slovenske zgodovine: fantastičen izziv za ilustratorja! Vseh šestnajst ilustracij za knjigo se (v večinoma temno modrih, skrivnostnih barvah, kar kaže že naslovnica) zdi narejenih v enem zamahu. V ekspresivno simbolične ilustracije naj bi osveščen bralec vstopal spoštljivo, z dobršno mero poznavanja vsebine. To védenje je verjetno ilustratorju dalo krila, da se je upodobitev lotil zaupajoč lastni presoji povsem neobremenjeno.

Vsaka literarna predloga je bila zanj poseben izziv in jo je osmisлил čisto na novo. V novo avanturo se je podal z množico na hitro ustvarjenih podob. Tako je z različnimi materiali in tehnikami impulzivno, a skoncentrirano ustvarjal desetminutne ilustracije za knjigo *Zvezde obal* (Partizanska knjiga, Matjaževa knjižnica, 1990) po liričnem besedilu Franja Frančiča. Štirinajst celostranskih ilustracij, od katerih je predzadnja (*Uspavanka*) dobila dominantno mesto na naslovni strani knjige, je nastajalo sproščeno, a v okviru jasno začrtanega koncepta. To se kaže tudi pri vpetosti ilustracij med besedilo, saj je kot sočasni oblikovalec knjige dopustil, da so akvareli zapeli v vsej svoji impresivni (*Belo jutro, Mamino srce ...*) in ekspresivni (*Sanje, Prve ljubezni, Od kod strah ...*) poetični lepoti. Popolnoma premišljene in na podlagi skic natančno naslikane pa so tedaj že nastajale ilustracije za *Arabske basni* (MK, Knjižnica Čebelica, 1991). Sedem do zadnje podrobnosti izrisanih in naslikanih kvadratnih ilustracij zamejujejo stilizirani, na način arabesk²⁵ okrašenimi okvirji. Tu znova nastopi avtorjeva raziskovalna iznajdljivost, saj je za odtiskovanje teh dekorativnih odtisov uporabil že v tiskarni odslužene kovinske elemente in jih priredil po svoje. V povsem drugačni maniri pa so dve leti kasneje nastale še ilustracije za basni *Modri kačji pastir* (Gyrus, 2001) Polone Škrinjar.

Branje informira, izobražuje, vzgaja, zabava, nudi estetski užitek in je eno od mostov v razvoju človeka. Njegovi učinki so raznoliki in številni, naj se branje najmanjšim približa tako v knjižnih edicijah kot v učbenikih²⁶. Otrokom spodbuja

---

²⁴ Potem, ko je pisateljica prva uvedla v književnost za otroke sleng in ubrala ekološko temo v slikanici *Čudozode* (MK, 1974), je ubesedila še nekaj iz mejnega območja med etnologijo in filozofijo, delo, ki povezuje etnologijo in filozofijo: zbirka esejev *Med bogovi in demoni*, s katerimi je pisateljica iz pozabe povlekla like iz slovenske mitologije, je leta 1988 dobila Levstikovo nagrado.

²⁵ Arabeska je v likovni umetnosti okrasek v obliki realistično upodobljene rastlinske vitice, prepletene z listjem in živalskimi ali geometrijskimi vzorci. Kot okrasni element je bil ta slog še posebej priljubljen za knjige: okraševanje platnic v zlatu, obrobe ilustracij, tiskani elementi za zapolnitev praznih prostorov na listu. Motive v tem slogu se uporablja še danes.

²⁶ Med najbolj brane knjižne izdaje, opremljene z ilustracijami Danijela Demšarja, spadata tudi dva učbenika. *Babica, ti loviš!*, slovensko berilo za tretji razred osnovne šole (MK, 1992) je doživelo šest izdaj, ki so izšle med letoma 1992 in 1997 v slovenščini in jih hrani 28 knjižnic članic WorldCat po vsem svetu. *Kdo se skriva v ogledalu?*, berilo za šesti razred osnovne šole (MK, 2008) pa je doživelo trinajst izdaj med letoma 2008 in 2022 v slovenščini in jih hrani 47 knjižnic članic WorldCat po vsem svetu.

vsestranski intelektualni, domišljjski, čustveni in socialni razvoj. V ta namen pod okriljem Mestne knjižnice Ljubljana Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo²⁷ pripravlja priporočilne sezname leposlovnih in poučnih knjig. Ker želijo z branjem tudi eko osveščati in spodbujati k eko življenju v najširšem pomenu, so uporabili pri izboru knjig geslo Eko branje za eko življenje. V okviru tega projekta je bila med priporočenimi za branje in za eko bralno značko tudi knjiga *Strupena Brigita* (Borec, Kurirčkova knjižnica 97, 1989), ki jo je napisal Mate Dolenc in ilustriral Daniel Demšar. V podnaslovu knjige je zapisano, da je knjiga ekološka povest z morskega dna. Temelji na resnični zgodbi, ko je v jadranskih vodah Dalmacije v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja potonila italijanska ladja Brigita Montanari s strupenim tovorom. Oče in sin odkrijeta onesnaženo obalo, zapuščeno vas in razbitine ladje. Pripoved v knjigi spremlja enajst črno-belih ilustracij, od katerih je ena na naslovni strani natisnjena v temno modro zelenih barvah. V resnici je Demšar vse filigransko nazorne, le malce groteskne ilustracije ustvaril v modrih tonih s pridihom vijolične. S konturno risbo so predstavljeni tudi vsi značilni atributi pri tem nenavadnem podmorskem dogajanju, mehko akvarela pa ustvarja nianse sivin, ki tudi v črno-beli natisnjeni različici ohranjajo plastičnost.

Še posebej premišljeno se je Demšar posvečal tudi ilustriranja del z literarno vsebino, primerno tudi za glasbeno predstavitev. Kar nekaj ilustracij je ustvaril za pesmice in zgodbe za otroke, ki so tudi uglasbene. Prve so bile za pesmarico Janeza Bitenca *Polžki* (Založništvo tržaškega tiska, 1987), a niso bile nikoli realizirane. Sem spadajo tudi hudomušne barvne ilustracije za precej obsežno knjigo z notami *Boj v omari* (MK, Murenček, 1989) po besedilu Jane Milčinski, ki že z naslovno stranjo otrokom privlačno napoveduje dramatično dogajanje: zgodbo je uglasbil Borut Lesjak, izšla pa je v posebni zbirki Murenček²⁸, namenjeni trem umetniškimi zvrstev v eni knjigi za otroke. V isti zbirki je izšla tudi knjiga *Nebesno gledališče*²⁹ (MK, Murenček, 1990) Borisa A. Novaka³⁰, v kateri je eno pesem uglasbil sam pesnik, tri pa njegov brat Jerko Novak, skladatelj, s katerim sta že večkrat sodelovala. S slikanico, v kateri se med pripoved tihotapijo avtorjeve kratke in daljše pesmi v verzih, je otrokom široko odprta pot v svet domišljije, igre in glasbe³¹. V svet ganljive lepote pa jih vabi tudi bogata bera svetlo sijočih akvarelnih ilustracij Danijela Demšarja, ki s svojim popolnim vživetjem v poetično pripoved dopolnjuje

²⁷ Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo izvira iz Pionirske knjižnice, ki je bila od ustanovitve leta 1948 vodilna strokovna ustanova na področju mladinskega knjižničarstva. Zaposleni v Pionirski s svojimi dejavnostmi povezujejo bogato tradicijo in raziskujejo nove možnosti širjenja kvalitetne literature za otroke in mlade.

²⁸ *Murenček* je zbirka slikanic-pesmaric z notnim zapisom in zvočnim nosilcem. Namenjena je otrokom od šestega leta naprej, vzgojiteljicam in učiteljicam ter staršem za petje doma, v vrtcu ali šoli.

²⁹ Leta 2016 je izšel deloma preoblikovan ponatis slikanice *Nebesno gledališče* (MK, Murenček) Borisa A. Novaka.

³⁰ Že leta 1978 je pesnik zanjo prejel tretjo nagrado na natečaju Radia Slovenija za radijske igre, namenjene otrokom.

³¹ V oddaji Radia Slovenija *Lahko noč, otroci!* zgodbo *Nebesno gledališče* Borisa A. Novaka pripoveduje Boris Ostan. Posneta je bila leta 1991, na sporedu pa leta 2006. Napoved istega posnetka je na spletu v rubriki Slovenski podcasti od leta 2021 opremljena z ilustracijo Danijela Demšarja.

celovitost slikanice³². Poleg uvodne vinjete, dveh pol-stranskih in treh enostranskih ilustracij se vizualna zgodba dogaja na osmih dvostranskih ilustracijah, pri katerih je besedilo premišljeno vkomponirano v same podobe. *Bi rad videl nebesno gledališko predstavo? Nič lažjega*, pravi pesnik, *pojdi na gozdno jaso, zlekni se v travo, ozri se v višavo in glej ples oblakov*. Od tu dalje se ob besedilu mali bralec zlahka identificira tudi z naslikano podobo oblaka, glavnega junaka, ki mu ilustrator kljub enostavni obliki na obraz slika različna razpoloženja na poti odkrivanja, odraščanja, osebnostne rasti in spoznanj. Upodobi ga z jezo na puhastem obrazu, ko nagovarja letalo ropotalo, ki ga istočasno predstavi kot fantastično letečo ptico, še atraktivneje pa na naslednjih straneh letečega papirnatega zmaja s pisanimi trakovi, ki, jokajoč na naslednji strani prizna, da sploh ni strašni zmaj. Naslika ga z ljubeznivim izrazom, ko sprašuje zelena drevesa, ki z neverjetno človeškimi izrazi dominirajo na dvostranski ilustraciji. Zaradi črnih oblakov, ki hočejo potolči prelepo pokrajino, prestrašeno skritega oblaka za (duhovito poosebljeno naslikan) zvonik, ki se mu v očeh vidi, da je vzel nevarnost zares. In prikazanega z odločnostjo, da gre dalje kljub nagovarjanju zaljubljene mavrice, pri čemer je mavrično skladje naslikanih odtenkov z besedami skoraj neopisljivo. Na vznožju Modre gore, ki že tisočletja gleda isto obzorje in lahko potuje le na krilih svojih misli (s samimi modrimi odtenki naslikane z rokami, ki podpirajo njen zamišljen obraz), je oblak komaj opazen, razmišljajoč, a na naslednji strani že sama oblakova pojava ponazarja vzhičenost nad idilično naslikano pokrajino. *Obzorje ni konec, ampak začetek sveta! Take čarovnije oblak ni pričakoval niti v sanjah*. Na zadnji enostranski ilustraciji oblak nasmejan (prav zares v svoji beli puhasti podobi!) napiše svojim prijateljem razglednice, ki naj jih ponesejo golobje pismošče, zbor ptičev pa mu poje poslovilno pesem. Vizualna pripoved je skupaj z domišljjsko pripovedjo nazorna. Pri odkrivanju samega sebe in sveta, po katerem potuje, se mora oblak naučiti, kako sprejeti ter razumeti življenjske resnice. Pravljično naslikana zgodba o iskanju obzorja, s katero oblak pozitivno vpliva na male bralce, je tudi zgodba o potrpežljivosti, o volji do spoznavanja, o pomenu učenja in o tem, kako se trud obrestuje. Na predlistu in na zadnjih dveh straneh pa se različnim podobam v modro belino naslikanih oblakov, ki potujejo čez nežno vzvalovano pokrajino, pridruži še notni zapisi pesmic, ki naj bi spremljale otroke pri vživljanju v pripoved.

Ilustracije Danijela Demšarja v slikanicah za otroke z lepoto in iskrenostjo pritegnejo in prepričajo otroke že v najbolj zgodnjih letih. Značilno slikarsko inovativno z že prepoznavno poetičnim likovnim rokopisom, ki obvladuje tudi govorico noči, je ilustrator v podobe prevedel tudi drugo Novakovo slikanico *Mala in velika luna* (DZS, Ristanc 9, 1994). Izmenično nizanje dveh polstranskih, sedmih dvostranskih in treh enostranskih ilustracij prepričljivo obvladuje tudi dogajalni čas pravljичne pripovedi, ki jo dopolnjujejo pesnikovi verzi. Govorico noči. Ilustracije, stkane iz tišin in iz zamolkov, iz razpetosti med prvo radostjo in

³² Za lutkovno predstavo *Nebesno gledališče* (Split, 1991) je Demšar napravil tudi scenografijo, kostumografijo in bil avtor podob za lutke, ki jih je šivane v človeški velikosti izdelal Ivica Bilek. Na razstavi *Bogastvo odrskih podob* (Mariborsko lutkovno gledališče, 11. 9. 2019–4. 10. 2019) so bile razstavljene lutke, scenski elementi in risbe, ki kažejo Demšarjevo kompozicijsko mizanscensko odličnost in fantazijsko bogastvo likovnih elementov ter predstave napolnijo s sugestivno vizualno pripovedno močjo. Njegova likovnost je gonilni element predstav, brez nje bi govorile povsem drugačen jezik in podajala drugačno sporočilo.

bolečino odraščanja, v sozvočju z nežno modrino barv in krhko risbo sledijo luni, njenemu hrepenenju po odraslosti in poznejši grenkobi, ko se ji, odrasli, spet toži po brezskrbni otroški igri. Krhke in zelo povedne ilustracije so z obrazno mimiko poosebljenih zvezd, sonca in obeh lun očarljivo zveste sopotnice vsebine.

Utrinki, porojeni med branjem pravljíčne pripovedke iz Tisoč in ene noči (*Šamardalov zaklad*, MK, Deteljica, 1997), so bili Demšarju kot inventivnemu ilustratorju dragoceni, saj je na podlagi mnogih skic lahko nastala urejena, besedilu primerna vizualna celota. V tej dramatični pripovedki se razkošje domišljije tesno prepleta s poezijo in modrostjo v svojevrstno predivo, ki bralcu in gledalcu razgrinja razgibano in nebrzdano življenje islamskega srednjeveškega sveta od Indije do severne Afrike. Značilni elementi arabskega izvora so za ilustratorja skupaj z bogatimi vzorci na orientalskih preprogah, s pretanjenimi arabeskami na stenah mogočnih zgradb in že naslikanih podob, nastalih med osmim in šestnajstim stoletjem v Egiptu, sijajno izhodišče za novo likovno podobo. Skrbno načrtovano in premišljeno je tako nastalo osem manjših, med besedilom svobodno ležečih ilustracij, in dvanajst celostranskih, ki značilno okvirjajo večinoma temno naslikano dramatično dogajanje. Filigransko dodelane in barvno močne ilustracije so skupaj z besedilom mlademu in odraslemu bralcu še danes dragoceno sporočilo, da se je do dragocenih zakladov naporno in »težko dokopati, kajti stražijo jih strašne pošasti temnih sil, ki zahtevajo težke osebne preizkušnje«³³.

Ilustracije Danijela Demšarja v pesmaricah z notami³⁴ so bile kar pogoste, najbolj pa izstopa desetletno sodelovanje z Miro Voglar³⁵, skladateljico in utemeljiteljico sodobne predšolske glasbene vzgoje, saj sta skupaj podpisana pod štiri velike slikanice z notami in CD zgoščenkami. Najprej so bile v reviji Ciciban objavljene njune prve skupne strani uglasbenih pesmi, ugank in ilustracij, nato pa so izšle v knjižni obliki (sočasno v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Skopju in Sofiji) z naslovom *Krampta, campta*³⁶ (MK, 2005). Nenavaden naslov orisuje nabrito sivega volka, ki domuje v pesmi, na platnicah in naslovnici knjige. Vsebinsko je avtorica knjigo uredila po letnih časih, s čimer je tudi določila simbolično

³³ Iz arabskega jezika prevedla Mohsen Alhady in Margit P. Alhady, ki je napisala tudi spremno besedilo. To je bil prvi prevod iz arabskega jezika. Ta slovensko jemenski par je iz arabskega izvirnika tudi prvi prevedel Koran (Beletrina, 2014).

³⁴ Že ilustracija na rumeni naslovni knjigi slovenskih ljudskih pesmi za najmanjše otroke *Otroška pesmarica 2* (MK, 2006) kaže, da jo je ilustriral Danijel Demšar. V njej je 52 slovenskih pesmi za otroke v besedi in sliki, zapisanih na notnem črtovju in kar 31 od teh z zvočnim zapisom. Pesmi in izštevanke so zbrane iz različnih koncev Slovenije, vsebinsko pa prevladujejo tiste, ki se največ prepevajo med otroki: *Biba leze, biba gre, Po morju plava ladja, Pol potice, Prišla bo pomlad, Aja tutaja* in druge. Izbrala sta jih Urša Šivic in Marko Terseglav, ki je tudi napisal uvod. Notografijo je prispevala Mojca Kovačič.

³⁵ Od *Žogice Marogice* do *Biba buba baje* so njene ljubke in igrive otroške pesmice, pri katerih velikokrat uporablja pomanjševalnice, medmete in ponavljanja, mnogim generacijam otrok vtisnjene globoko v spomin. Številne njene otroške pesmi so že skoraj ponarodele, poleg tega je ustvarila pravljíce, glasbeno didaktične igre, radijske in televizijske oddaje ter glasbo za otroško gledališče (npr. opera *Debela repa*), uganke, izštevanke in pesmice za otroke. Njen opus obseg več kot dvajset knjig, zvočnih in notnih izdaj.

³⁶ Knjigo je oblikoval Pavle Učakar, notografiral Blaž Rajko, uredila Metka Pušenjak. V knjigo je priložena enako naslovljena zgoščenka s petintridesetimi pesmicami in glasbeno pravljico *Dogodivščine tvoje frnikole*. Zvočni posnetki zanjo so preneseni iz arhiva Radia Slovenije in Mladinske knjige. Zgoščenka ima na naslovni strani ilustracijo naslovne strani knjige.

barvno intonacijo, ki ji sledi tudi ilustrator, saj je po večnih zakonih narave jesen rjava, zima belo-modra, pomlad zelena in poletje oranžno rdeče. Vse je valovanje večnega ponavljanja in drobne vsakdanjosti so največja odkritja. Na koncu knjige se prelije v glasbeno pravljico kotaleče frnikole: njene dogodivščine so prepredene z notiranimi skladbami in naravnane v pričakujoči konec varne vrnitve. Podobo knjige je še najbolj opredelil ilustrator, ki je »posebno zgodbo nežnih, sanjavih in drobižastih podob niral tudi skozi celotno publikacijo. Nedvomno ji je s tem dodal svojstveno mehko, pestrost in celovitost, zapisanemu dodatno predstavljalivost in živost, ugankam pa zanimiv odgovor«³⁷. Knjiga *Palček, pomagaj*³⁸ (MK, 2008) je narejena po klasičnem principu Mire Voglar, pravljice se prepletajo s pesmicami, njenimi notnimi zapisi (še s kakšnim navodilom za petje) in Demšarjevimi ilustracijami. Posamezne ilustracije sledijo pripovednim strukturam. Glavni junak je palček, ki ga pisateljica pelje od enega pomembnega dogodka do drugega, pri tem pa ji ilustrator z vzporedno pripovedjo več kot dvajsetih eno in dvostransko krhko izrisanih kompozicij po eni strani prilagodljivo zvesto sledi, po drugi pa domišljjsko nadgradi ritem cele knjige z enajstimi celostranskimi poetično imaginarnimi podobami. Skozi avtoričino pravljичno strukturo spretno in subtilno vesla med pripovedjo, pesmimi in palčkovo zvedavostjo, hkrati pa se poetično približuje življenju otroka v čarobnost novoletnega pričakovanja, pustnih iger, pomladnih dogodivščin, šaljivega čaranja, potovalnih iger ter mu približuje sporočila o dnevu zdravja, zemlje in prijateljstvu, celo o skrivnosti smrti, pomenu sanj in o praznovanju rojstnih dni. Dve izmed teh ilustracij, sta, kar pri Demšarju ni nujno pravilo, ponovljeni na začetku knjige: na naslovu je palček, ki je v očkovih sanjah stopil na velikanove noge preden mu je splezal v naročje, ilustracija za notranji naslov v slikanici pa je, logično, vzeta iz krhke nabirke ilustracij, iz poglavja *Palček, pomagaj*. Znova zahtevna slikanica *Kahlica bahlica*³⁹ (MK, 2010) z glasbeno vsebino pod taktirko Mire Voglar, ki je na koncu šestnajstih poglavij odigrala svojo vlogo še z notnimi zapisi pesmic brez ilustracij, je bila, seveda, izziv za Danijela Demšarja, ki se je je morda prav zato lotil (spet) povsem drugače. Morda so ga prav zaradi tovrstnega poglobljanja v ilustracije s poslušom za ljudske pripovedke vabili tudi k drugim projektom, a se jim (razen s kakšno ilustracijo) ni bolj posvečal⁴⁰. Virtuoznih, a v knjigi z besedili, notnimi zapiski in napotki skoraj preobloženih, je vseh šestnajst dvostranskih ilustracij. Le posamične, razstavljene v galeriji, zaživijo v vsej svoji krhki lepoti. So pa, seveda, bistvena podpora avtoričinemu namenu. Skladateljica in pravljíčarka znova modro pristopa k najmanjšim otrokom z nagajivo pripovedjo, saj občutljivo iskrenje malčkov preskuša z nenavadnimi besedami od kahlice bahlice in dirjačke do rišpišpa. Pa tudi sicer skozi pravljični svet igrarij, pesmic in bib prijazno vznikajo vsakodnevni namigi na nujne potrebe najmanjših v

³⁷ Maja Logar, *Voglar, Mira: Krampta compta*, Priporočamo, Mariborska knjižnica, 2007.

³⁸ Dve izdaji slikanice *Palček, pomagaj* (2008 in 2009) v slovenščini hrani 27 knjižnic članic WorldCat po vsem svetu.

³⁹ Vsebinsko v knjigi nadgrajuje spremljajoča zgoščenka s posnetki mladih pevcev GŠ Logatec in s povezovalnim delom babičinega besedila v vlogi igralke Štefke Drolc. Naslovna stran je enaka Demšarjevi naslovnici knjige.

⁴⁰ *Tingl, tongl*, ljudske pesmi za zvončke (MK, 2012) in *Temne mitne, svetle parne*, upodobitve koroških pregovorov uredil in oblikoval Dušan Muc, Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov, Ljubljana, 2012.

njegovem okolju. Kazalo in napotki za uporabo in na koncu kar petnajst strani not za pesmice je dopolnjeno z drobnimi, a duhovito umeščenimi vinjetami in likovnimi 'opazkami' na dnu strani. Glasba, literatura in večne moralno-etične vrednote so v knjigi z ilustrativno dopolnitvijo neločljivo povezane, poudarjajo prijateljstvo, medsebojna pomoč, sočutje in vzbujanje varnosti. Knjiga izbranih pravljic, pesmi in ugank *Sij, sončece, sij* (MK, 2015) Mire Voglar je pristrčna in topla, kar napoveduje že sam naslov⁴¹. Ob tem pesmice (tudi na zgoščenki) ter navdihujoče pisane in svetle ilustracije, ki bogatijo besedišče in notne zapise, vabijo k skupnemu prebiranju z otroki in mu z ljubeznijo ponujajo spoznanja do najbolj zgodnjih življenjskih resnic. Štirinajst dvostranskih ilustracij je ustvarjenih tako, da se jim besedilo prilagaja in ponekod celo oblikovalsko obkroža posamezne like. Melodične in ritmično razporejene ilustracije, navidezno preproste, a kljub temu zaradi različnosti in (navidezne) preprostosti vabljive, povezujejo vsebinsko raznolikost. Tako kot glasbena (zapisana v notah in realizirana na zgoščenki) je tudi vizualna nadgradnja besedil izjemnega pomena, saj teši radovednost, budi domišljijo in ustvarjalnost ter spodbuja otrokov celostni razvoj. Pri pesmici *Mamici* je ilustracija, ki, narejena s suhimi barvicami kot bi jo narisal štiriletni otrok, po otroško pristrčno dopolnjuje druge Demšarjeve ilustracije. In, po besedah Danijela Demšarja⁴², je ilustracijo dejansko naredila vnukinja Adela za svojo mamo in jo je on vključil med svoje. Kot je na naslednji strani pri uganki za polžke uporabil in v svojo likovno podobo gobana vključil risbico polžka hčerke Alje. Že sama uganka *Plesalci vseh barv* pa kaže na to, da so podobe kljub mešani tehniki (kot je združevanje obarvanih risb, natrgank, kolažev in računalniških povečav) lahko vesele, poskočne, druge umirjene, razmišljajoče ali pa celo vključujejo pridih otožnosti. Posebej je Demšar ilustriral tudi pesmico *Gos in goske*⁴³, ki jo je napisala in uglasbila Mira Voglar.

Knjiga *Potovanje račke Dine* (MK, Deteljica, 1990) pisatelja Sama Kuščerja opisuje neugnano zvedavost račke Dine, ki jo iz varnega zavetja doma zvabi tuj svet, v katerem se mora znajti, če hoče preživeti. Bolj kot se oddaljuje od doma, hitreje se uči in dozoreva. Prijazen mož Roko, z dolgimi sivimi lasmi in bujno brado, mladostniško živahen očara malo račko, da je odide z njim na jadrnici po morju v daljne kraje – v Zimbu h kameli Mavi, s katero nato oddrvita preko razbeljene puščave do oaze. Ko v deželo pride zima, pogovor s skalo račko pomiri in nasmeji, da do pomladi uživa v dričanju in smučanju. Spomladi vendarle odleti proti domu, kjer jo, zdaj že odraslo, komaj prepozna zajček Muni. Kakšne čudovito porazdeljene prigode, pravi raj za ilustratorja! Dvanajst celostranskih ilustracij, od katerih je dramatično temnomodra le prva, ko deroči potok odnese malo račko v svet, kaže svetel, sončen svet, v katerem račka Dina poseblja otroka, ki se temu primerno, otročje in nebogljeno, tudi vede. V knjigi se zdi, da nežno akvarelne ilustracije, vpete v sive pol-okvirje, lebdijo ob besedilu. Povsem drugačne pa so ilustracije za slikanico *Pinkaponka se potepa* (DZS, Vrtavka 11, 1995), v kateri pisateljica Mira

⁴¹ Predgovor v slikanico *Sij sončece, sij* je napisala dr. Branka Rotar Pance, uredila jo je Metka Pušenjak, notografiral Andrej Lenarčič in na koncu oblikoval Peter Svetek. Naslovna stran slikanici priložene zgoščenke je enaka kot ilustracija na knjižni naslovnici.

⁴² V najinem pogovoru 15. 12. 2022.

⁴³ Pesmica *Gos in goske* je bila skupaj z drobno ilustracijo objavljena na strani 35 v prvi darilni izdaji slikanice z mehкими platnicami *Tralala, hopsasa, tu je Cicido doma* (MK, 2018). Izbor besedil in ilustracij iz dvajsetih letnikov revije Cicido je uredila Maja Žugič.

Cajko piše o pomanjšani deklici, ki se gre potepat med črke. Poosebljena radirka, svinčnik, črke in pomanjšana deklica Pinkaponka (tako jo vsaj kličejo doma) nastopajo lahko igrivo, osemnajst ilustracij je ritmično razporejenih po vsej slikanici, ki se je tudi zato znašla na priporočilnem seznamu mladinskih knjig. Za najmanjše bralce je v teh letih veliko ustvarjal tudi za revijo Ciciban. Z vnosi besed v oblačke in domišljeno narisanimi izrazi se je iskrivo približal otroški zvedavosti na enostranskih vsakomesečnih objavah avtorskega stripa *Cic in Frc* (1996–1997).

Literarne predloge so osnova, na kateri je Danijel Demšar gradil samosvoj odnos do likovne interpretacije.⁴⁴ Ob ilustriranju poezije in poetične proze je njegov odnos do literarne predloge lahko še posebej intimen, predvsem pa od nje bolj neodvisen. V ta kontekst nedvomno spada vseh dvanajst knjig pesmi, povesti in iger za otroke Bine Štampe Žmavc, ki so jih plemenitile njegove ilustracije⁴⁵. Ustvarjalna dvojica je vselej prepričala in s popolno usklajenostjo očarala mlade bralce. S silovito umetniško sporočilnostjo, mojstrsko dovršenostjo in hkrati z umirjeno zrelostjo so v razponu dvajsetih let nastajale njune knjige za različne založbe. Povest *Popravljalnica sanj* (Mohorjeva družba, 1992), v katero se tihotapijo tudi pesničini verzi, je Demšar ritmično prepletel z osmimi enostranskimi in osmimi dvostranskimi ilustracijami, v katerih se v sledenju literarni predlogi barvno izmenjujejo pravljjično sladko žive, zlatorumene in zemeljsko temno rjave barve, kjer v nočni temi pod pajčevino dominira velik strah Buholin. Polno izslikane ilustracije bi v veliki slikanici verjetno bolj zaživele, saj se zdijo pokrajine pripovedi, še posebej na koncu velikanski Supermen, nekako ujete v premajhen okvir knjige. Vsekakor pa je z zvezdnim prahom posuta zadnja ilustracija primeren zaključek, saj na njej strahci s pesmijo ob zvokih harfe počasi izginjajo v mrak podstrešja, ne da bi za sabo pustili kakšno sled. Pri Založbi najlepših slikanic in knjig (Epta, 1994) je izšla slikanica *Nebeške kočije*⁴⁶ pesmic Bine Štampe Žmavc z ilustracijami, ki so se njenim verzom svojevrstno približale. Skozi sanjavo domišljjske podobe presevajajo verzi, (skupaj z oblikovalcem slikanice Pavletom Učakarjem) tehnično inovativno vkomponirani v posebej narejene barvne povečave originalno naslikanih predlog. Te so nekje dodatno posvetljene, nekje potemnjene. Osemnajst dvostranskih ilustracij predstavlja nebeške kočije, vesolje in sončeve kočije, se dotika sreče, koraka s časom večne pomladi, se vzpenja na katedralo vetra in lebdi v mavrici, se prebuja v jutro z drevesi. Ob njih se mali bralec sprašuje kako rastejo dnevi in leta ter zakaj je nebo, pod noč pa zlahka prisluhne mesečni pesmi, času, ki teče, in vesolju – in se sprašuje odkod prihajajo pesmi in rime. *Četudi ves svet / razprši se in mine, / za zmeraj ostane / rima tišine ...* Vsaka ilustracija je verzom podlaga, a deluje tudi sama vilinsko v tišini, ki (lahko) nagovarja tudi najmlajše otroke. Petnajst drob-

⁴⁴ Tatjana Pregl Kobe, *Danijel Demšar, ilustracije, zloženka*, Galerija Rika Debenjaka, Kanal ob Soči, Goriški muzej, Goriške galerije, 1994.

⁴⁵ Med najbolj razširjena dela Danijela Demšarja, ki jih hranijo knjižnice (članice WorldCat) po vsem svetu, spadajo še štiri knjige, nastale ob pesmih Bine Štampe Žmavc: *Popravljalnica sanj* – tri izdaje od leta 1992 v slovenščini hrani 27 knjižnic, *Vprašanja srca* – tri izdaje, ki so izšle med letoma 2008 in 2020, v slovenščini hrani 30 knjižnic, *Roža v srcu* – štiri izdaje od leta 2010 hrani 24 knjižnic in *Barka zvezd* – dve izdaji, ki sta izšli med letoma 2014 in 2020, v slovenščini hrani 27 knjižnic.

⁴⁶ Ena izmed Demšarjevih ilustracij iz knjige pesmi je bila izbrana za ilustracijo, ki je predstavljala protokolarno novoletno čestitko predsednika republike Slovenije Milana Kučana za leto 2001.

nih svetlih podobic za drobno slikanico *Zrnca sonca* (MK, Čebelica, 1994) je ob pesmih razsutih po vseh straneh pesničnih verzov o letnih časih. Sončna zrnca se od najbolj žareče rumene spreminjajo vse do svetlo modre in bele, kjer led vse začara v *zrcala neba*. Ilustracije za slikanico *Mavricij in lučka Svečana* (MK 1994) so najprej nastale za revijo *Ciciban*. Nato so v istem letu 2000 pri založbi Monde-na izšle kar tri knjige z njenimi igrkami in zgodbami, ki jih je ilustriral Demšar. *Ernica gosenica*, lutkovna igrka v petih prizorih, ki se dogajajo na vrtu, *Princesa kamnitih besed*, tudi igrka, in *Ure kralja Mina* o kralju, ki si je umišljal, da bo kraljeval tudi času, zato si izmislil vrsto čudaštev, da jih njegov urarček komaj sproti rešuje. Leta 2003 je izšla pisateljčina prav posebna knjiga pravljic *Pogašeni zmaj* (Epta), ki so jo ustvarili svetovno znani ilustratorji iz različnih držav: v Madridu rojeni Arcadio Lobato, ki živi v Italiji, v Nemčiji rojena Ingrid in Dieter Schubert, ki živita na Nizozemskem, na Poljskem rojeni Józef Wilkoń, priljubljena slovenska ilustratorka Kamila Volčanšek in Danijel Demšar, ki je ilustriral tri pripovedke. Barvno ekspresivno na dveh straneh dominira zgodba *Duhec Luka in gregorčki* o majhnem ognjenem duhcu Luku in gregorčkih, ki plavajo v luninem soju navzdol po potoku, drugi dve ilustraciji sta svetlejši, a prav tako barvno dominantni. Pripovedko *Pentljica za dar* napoveduje mavrično pisana darilna škatla, na vrhu katere je figurica dečka, ki čaka, da ga bo kdo prav ljubeznivo snel s pentlje, *Tulipanova belo potovanje* pa se prične z modrozeleno (kot ena ilustratorjevih najljubših kombinacij) ilustracijo, kjer sta, ko je prišla pomlad, bela tulpa in beli tulipan z rahlo rožnatim in zelenim nadihom zacvetela skupaj.

Pri slikanju za literarna dela Bine Štampe Žmavc so Demšarjeve ilustracije v enakovrednem položaju, »ker ilustracije niso običajne opisovalke vsebine, temveč so pravi slikarski kreativni zapisi in samostojne poduhovljene likovne mojstrske umetnine, ki so skupaj s slikarjem prehodile dolgo pot eksperimentiranja, izpiranja, brisanja, moduliranja, podrejanja in tudi preoblikovanja vsebine, skozi bogastvo avtorjeve domišljije⁴⁷«. Pri slikanici *Vprašanja srca*⁴⁸ (Obzorja, 2008) je besedilo nemoteče vpeto v ilustracije, ki se prelivajo do roba in kažejo občutja, ki ga pesmi na tisti strani ustvarjajo. Pri lahkotnih pesmih so barvni toni svetlejši, pri pesmih s problemsko tematiko pa temnejši. V eno izmed šestnajstih dvostranskih ilustracij je kompozicijsko prefinjeno centralno postavljena imaginarna podoba zasanjane deklice s kronico, ki si niti ne prizadeva za prilagajanje vsebini obeh pesmic (*Zakaj so hribi, Zakaj so barve*), ampak nedvomno drži malega bralca v napetosti pravljničnega pričakovanja. Naslednji dve skupaj ilustrirani knjigi sta izšli v Založbi Mladinska knjiga. Najprej je leta 2010 Demšar prejel trideset pesmi *Roža v srcu*⁴⁹, ki jih je inventivno vtikal v svoje likovne (pris)podobe, ne da bi se vnaprej obremenjeval s kompozicijami strani, vpetosti v zgradbo zbirke ali se kakorkoli obremenjeval z oblikovanjem (na precej majhnem formatu) ilustrirane zbirke pesmi Bine Štampe Žmavc. Nastalo je osem celostranskih in dvajset dvostranskih ilustracij, od napovedne za tihe sanjalce (kot bi bile vzete iz domišljijjskega sveta ilustracij Pavčkove pesnitve *Svit, krilati konj*), do podobe za sanjalce – ljubezenske dvojice, krhko

⁴⁷ Olga Butinar Čeh: *Zabrisane meje med sliko in ilustracijo*, 14. Slovenski bienale ilustracije, ZDSLUI in Cankarjev dom, Ljubljana, str. 20.

⁴⁸ Leta 2008 je bila zbirka *Vprašanja srca* nominirana za nagrado večernica.

⁴⁹ Na 9. slovenskem bienalu ilustracije je leta 2012 prejel nagrado Hinka Smrekarja za ilustracije v knjigi *Roža v srcu*.

plešoče deklice in pesnika. Dominantne rdeče rože so prikazane kot prispodobе življenja, ki teče. Imaginarne podobe minljivosti so z belino vslikane v črno ozadje kot prispodoba vojne – *ko beseda zraste v meč*. Nato nastopijo metulji, spominčice, muce in ptice ter popoldan, ki stanuje na balkonu. Do tam nekje, ko se v naročju neba zbudi zvezda. Pospremi jo čarobna, le z dvema barvnima zaznamkoma v temo izrisana pesničina podoba, dokler na koncu bralca s svojo pojavo ne omami lebdeča podoba deklice, ki *nocoj pred vrati / sliši zvezdo šepetati*. V zbirki *Svilnate rime* (MK, 2011) je jubilejni izbor pesmi iz večine pesničnih zbirk za otroke od prve *Čaroznanke*⁵⁰ izbral in spremno besedo napisal Igor Saksida. Izbor je zajemal iz njenih osmih pesniških zbirk, ki so jih ilustrirali različni avtorji. Njena poezija odpira srce in ga prebuja v občutljivosti za drobne, na videz vsakdanje, a nič manj bistvene stvari. Morda se najbolj iskrivo kažejo posebnosti Demšarjeve lirične prepesnitve, ki jih ob danem besedilu osmišlja večinoma v akvarelni tehniki, prav v dvostranski ilustraciji, ki povezuje pesmi *Zakaj muce predejo* in *Pesem v spanju*: nežna lebdeča podoba sanjavke je kompozicijsko v osrednjem delu podobe izražena občuteno, pravljичno, s posebno ljubeznijo, zvedavi muc pod njo pa prede *prprrrr, kar tako*. Njuna zadnja skupna knjiga z nagovorom *Za tihe sanjalce, ki tkejo peruti sveta* je zbirka pesmi *Barka zvezd* (Obzorja, 2014) s prelesto oblikovano temnomodro naslovno stranjo, ki kljub zlatemu (v)tisku naslovnih črk ne deluje sladkobno. Poetičnost se iz prostranstev nebeške puščave blešči v vrsti barvnih podob v toplini pastelnih barv, ki jih slikar nanaša tako rahločutno, kot bi bile nadrealne, vilinske, polne sanj. Vizualno radikalno je predstavljenih štirideset pesmi na enaindvajsetih dvostranskih ilustracijah in dveh obrobnih celostranskih, na začetku in koncu. Včasih se ilustrator na fantazijski barki pozibava med zvezdami, ki jih občuti kot otoke samote, vpete v čar barv, ruja in borovcev. V pesničino besedilo tke prefinjena večnostna sporočila, da bralka in bralec med mojstrskimi verzi pesnice in silovito virtuoznostjo slikarjevih čarnih podob plujeta v sanjarjenje in v resničnost, zasidrana v zalivih svoje, pesničine in slikarjeve domišljije.

Slikar in ilustrator Danijel Demšar je kot neustavljivi popotnik na ladji širnega sveta in lastnega intimnega občutja, ki za seboj – namesto drobtin, ki naj omogočajo pot nazaj – pušča množice porisanih in poslikanih papirčkov. Poti nazaj ni, k ilustriranju vsake nove knjige – literarne, poljudne ali znanstvene⁵¹ – je pristopal od čistega začetka. Take so tudi imaginarne pokrajine in občutja narave na njegovih podobah ob verzih slovenskih pesnikov o pomladi in jeseni (1997). Te njegove skrajno lirične podobe v obeh knjigah (*Slovenski pesniki o pomladi* in *Slovenski pesniki o jeseni*), ki sta leta 1997 izšli iz zbirke *Slovenski pesniki o ...* pri Mladinski knjigi, so mešanica lepote, hipnosti in preleta svetlobe, valovanja. So sproščeno spontane, eruptivno strastne, vilinsko mile, nadgrajene z nizanem minimalistično preprostih, deloma skoraj abstraktnih prispodob.

Na Demšarjevem lastnem otoku, v njegovem kraškem domu, ki so ga poustvarile in mu dale dušo njegove roke, so naseljeni prijetni in slabi trenutki. Motiv

⁵⁰ Bina Štampe Žmavc, MK, *Pisanice*, 1990, ilustriral Marjan Manček.

⁵¹ Prevzel je tudi nalogo, da naredi privlačno obsežno (na tristo straneh) znanstveno publikacijo *Z evalvacijo do sprememb* (Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje, 2012). Ob prispevkih različnih avtorjev je objavljenih trinajst celostranskih ilustracij, ki razmejujejo enajst poglavij in dve prilogi. Barvno privlačne, atraktivno abstraktne, na katerih so sledi valjčkov in računalniških povečav, popolnoma ustrezajo svojemu namenu.

hiše, ateljeja, domovanja, skritega v poetičnih ilustracijah, se pojavlja v mnogih različicah in preobrazbah: od čiste geometrične zasnove do romantičnih podob v objemu pokrajine. V njegovih delih so, ne glede na besede, bivanjska vprašanja, kje smo in kam gremo. Tu je v eni osebi čakajoči in pričakujoči ustvarjalec, čudeči se otrok in spoznavajoči modrec s svojimi izkušnjami ter spoznanjem o preteklosti in zavedanjem nedoumljivosti v tu-bitu. Umetnik, ki nosi s sabo tudi eksistencialno izkušnjo bolj temnih plati življenja. Kot jo je imel tudi pesnik. Mar ni (tudi) zato napisal pesmi za slikanico *Svit, krilati konj* (MK, 2011), že dobro desetletje nazaj opremljenih s sanjavimi podobami Danijela Demšarja? V pesnitvi za fante *skupaj bivata v legendi* naslovni junak, krilati konj Svit, in mali Marko, slikar pa ju na sedmih celostranskih ilustracijah, kakor v najlepših pravljicah, osupljivo krhko spremlja na poti kot bi nanju ves čas padal srebrn zvezdni prah. Ni presenetljivo, da je prav on dobil nalogo, da z likovno podobo opremi in pospremi tudi Pavčkove pesmi o angelih, ki so bili ob njem v najbolj težkih trenutkih bolezni. Pri teh ilustracijah je šel Demšar v postopke tako, da je »napravil eno tako risbico, jo potem povečal in jo z acetonom odtisnil na umetniški papir, potem pa ročno interveniral naprej«⁵². Takšne so podobe angelov, pri katerih je značilna sepia. Občuteno impresivne podobe so nastajale na Krasu, kjer sta v objemu doma ljubezen in tišina in kjer so navzoča (tudi) vprašanja o minljivosti, kar mu v opis prinašajo pesmi Toneta Pavčka pod skupnim naslovom *Angeli*⁵³ (MK, 2012). *Lep je angel ljubezni, / kot je ljubezen lepa* sporoča dvostranska, krhko lebdeča slika stiliziranega para (*Angel ljubezni*), ki *hlepi po poljubih*, ob čemer se njun angel umakne v *svoja mala nebesa*. Lirično simbolno portret pesnika krasi notranjo naslovno stran knjige. Vključno z ilustracijo pesmi *Prvi angel* je vseh inventivno doživetih triinšestdeset podob, ki plemenitijo Pavčkove verze, edinstvenih. Slikarjev svet diši po borovcih in po poeziji. Kot da umetnik sledi utripu svojega cilja, ki ga išče in kdaj tudi najde v žaru življenja. Upočasnjeno, a z življenjsko energijo v vnemi novih spoznanj lebdi na mostu med preteklostjo in prihodnostjo. V prosojno ozadje umeščen *Angel za bolečino* s krili in s slikarsko paletu v roki (kot slikarjev alter ego) ve: nič ne izgine v nič, teče edino čas, ki ga mora človek napolniti z ljubeznijo in umetnostjo.

Največjo svobodo je Demšarju omogočalo ilustriranje poezije za odrasle, kjer je liričen navdih njegovih prosojno krhkih podob prišel zelo do izraza. Drobná silhueta Ferija Lainščka na notranji naslovni strani vodi v knjigo pesnikovih najlepših ljubezenskih pesmi *Ljubi me, kot sonce sije*⁵⁴ (MK, 2019). Iz zakladnice slikarjevih sicer nenehno na papirju nastajajočih risb je izbral za vsako pesem eno: enainšestdeset pesmi je torej pospremil s podobami, ki so s temi navdihujočimi verzi v sozvočju z nežnimi barvami, s krajinskimi, figuralnimi in simbolnimi motivi ter samosvojim dožemanjem ljubezenskih verzov. Ena izmed teh ilustracij (*Pobarvanka*) bi lahko bila slikarjevo avtobiografsko sporočilo, da je njegov ilustratorski opus zaokrožen.

⁵² Boštjan Jurečič, *Daniel Demšar: Zelo me je zanimalo vstopanje v slikovno površino*, TV Slovenija, 17. 12. 2021 <https://www.rtvlo.si/kultura/vizualna-umetnost/daniel-demsar-zelo-me-je-zanimalo-vstopanje-v-slikovno-povrsino/605351> Pridobljeno 12. 7. 2022.

⁵³ Med letoma 2012 in 2022 je izšlo dvanajst edicij v slovenščini in jih hrani 66 knjižnic članic WorldCat po vsem svetu.

⁵⁴ Med letoma 2019 in 2020 so v slovenščini izšle tri edicije, ki jih hrani 26 knjižnic, članic WorldCat po vsem svetu.

Epilog: Za slogovno raznolikost se je Danijel Demšar odločil že zelo zgodaj. Izumljanje lastnih tehnik in absolutna svoboda pri ustvarjanju sta osnova njegovega dolgoletnega umetniškega ustvarjanja. Pri tem ima svetloba⁵⁵ vselej bistveno vlogo. Še posebej blizu mu je bilo vpenjanje stiliziranih figur v harmonijo barv in svetlobe, ki ves čas preseva njegove vizualne pripovedi. Je ilustrator leposlovnih del za otroke in odrasle. Kot nenehni iskalec vanje vpisuje, vrisuje in odtiskuje poleg vsebine tudi lastna občutja in čudenja. Njegove ilustracije so skrivnostne, srčne, krhke, utripajoče in spremenljive kot življenje samo.⁵⁶

Andrej Brumen Čop

Slikar Andrej Brumen Čop⁵⁷ je prepoznavno ime sodobne slovenske likovne umetnosti. Že takoj po študiju so bila njegova dela vključena na prvi trienale slovenske likovne umetnosti U3 v Moderni galeriji (1994). Njegovo delo *Igra* (1999) je umetnostni zgodovinar dr. Tomaž Brejc izbral za oddajo o slovenskem postmodernem slikarstvu *Besede in slike*, v kateri je zelo lucidno predstavil tako avtorja kot analizo omenjene slike: »So slike, ki si želijo našega pogleda, mahajo z repom in rečejo, poglej me, in so slike, ki se pred pogledom zapirajo, ki dajejo vtis, kot da ne želijo, da jih gledalec pogleda. Na tej občutljivi prelomnici se giblje slikarstvo Andreja Brumna Čopa.« V ospredju njegovega likovnega nagovora ostajajo različno izražene osebne teme. Po prelomu stoletja (2000) njegove slike naseljujejo prodniki, vodne gladine, žičnate ograje in žuželke (komarji, mravlje, muhe). V tem času se s

⁵⁵ Tatjana Pregl Kobe, *Podobe, skrivnostne, srčne, krhke, Danijel Demšar – Presvetlitve*, zloženska, Galerija Instituta »Jožef Stefan«, 5. 12. 2022–5. 1. 2023.

⁵⁶ Prispevek je bil predstavljen na jubilejnem simpoziju Društva Bralna značka Slovenija – ZPMS in revije *Otrok in knjiga* 22. novembra 2022 v Ljubljani, na katerem je bilo načrtovano tudi, da bi se z Danijelom Demšarjem pogovarjala Maja Logar. Zaradi bolezni dogodka nismo mogli izpeljati, smo pa na Krasu pri ilustratorju v ta namen posneli kratki film. Na simpoziju smo ga premierno predstavili (vsebinska zasnova in realizacija Danijel Demšar, Vid Hajnšek in Maja Logar, snemanje in montaža Vid Hajnšek). Ogledati si ga je mogoče na Youtube kanalu Mariborske knjižnice.

V naslednji številki revije bomo objavili prispevek, ki bo portretno predstavil umetnika Danijela Demšarja in sloni na posnetem zvočnem gradivu za film, na zapisih po pripovedovanju in zapisih avtorja.

⁵⁷ Rodil se je 14. maja 1967 v Mariboru. Med letoma 1998 in 1993 je študiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani na oddelku za slikarstvo in pri Metki Krašovec diplomiral, leta 1995 je na isti ustanovi zaključil slikarsko specialko. Leta 1995 je postal samostojni ustvarjalec na področju kulture in član ZDSL. Na povabilo galerije Werstadt Graz je leta 1994 študijsko bival v Gradcu. Leta 1997 je prejel štipendijo češke vlade za študij slikarstva na Likovni akademiji v Pragi in odkupno nagrado Umetnostne galerije Maribor na razstavi DLUM. Leta 2000 je prejel delovno štipendijo za bivanje v New Yorku. Leta 2003 je delal v Ateljeju Mednarodnega grafičnega likovnega centra v Ljubljani, leta 2004 pa so mu dodelili delovno štipendijo Ministrstva za kulturo RS in plaketo Bienala slik malega formata v Ljutomeru. Leta 2009 je ustvarjal v slovenskem ateljeju v Berlinu. Dejaven je tudi na področju likovne teorije, glavni urednik revije za likovno umetnost *Likovne besede/Art Words* je bil med letoma 2001 in 2002. Leta 2009 je začel poučevati na Oddelku za likovno pedagogiko na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Ukvarja se tudi s knjižno ilustracijo, likovno opremo in drugimi eksperimentalnimi praksami na področju likovne umetnosti. Živi in ustvarja v Mariboru in Ljubljani.

prvimi risbami in akvareli za knjige prične pojavljati tudi kot ilustrator. Kot njegov umetniški opus obsega več različnih tem, so tudi ilustracije za knjige ustvarjene na različne načine.

Ilustracije za knjigo *Popki* (Samozaložba, 1999) pisateljice Brede Smolnikar⁵⁸ na naslovni strani napoveduje dovolj realističen akvarel, na katerem sta upodobljeni deklici, ki se po ograji lesenega stopnišča igrivo spuščata navzdol, da bi pritegnili šolsko populacijo otrok v zgodnjem najstniškem obdobju. Tudi druga njegova ilustratorska izkušnja je namenjena isti pisateljici za knjigo črtic iz družinskega življenja *Otročki, življenje teče dalje* (Samozaložba, 2001). Precej obsežno knjigo na nežno obarvanem ozadju naslovne strani napoveduje slikarjev akvarel, tokrat ob starem slovenskem kozolcu slonita deklica in deček.

Pomemben element umetniške prakse Andreja Brumna Čopa je tudi risba, saj je prav risanje eden od temeljnih umetnikovih ritualov in sredstvo osredičenja misli. Skozi risbo od nekdaj izraža razumevanje umetnosti kot neločljivi del življenja. Prepričljivo jo je uporabil tudi za ilustriranje. Ilustracije za knjigo *Stobovske elegije* pisateljice Brede Smolnikar (Samozaložba, 2002) so klasične črno-bele risbe s svinčnikom. Drobni 45 risb je kot ogrlica iz majhnih vinjet vsebinsko smiselno porazdeljenih po 175 straneh knjige, čeprav bi si marsikatera zaslužila večji format zaradi svoje dovolj nazorne prilagojenosti besedilu. To so na primer kolesar, mestna norica, pred hišo skupaj narisana mož Stane, ki je cele dneve delal, in žena, ki je bila sama s sinovi, trinajst duhovnikov, ki je v belih svečanih mašnih oblačilih spremljalo starko Alojzijo Lojzo Lujzo Antonovo na novo pokopališče do grobnice, pa postaven partizan, ki je prišel domov naravnost k božjemu kotku in snel boga s stene, ali svečana deklica pri prvem obhajilu v prelepi dolgi beli oblekici. Skrajno subtilno so naslikani tudi portreti različnih oseb, opisanih v pisateljičini pripovedi, skupaj z drobnimi, simbolnimi in pretresljivimi vinjetami (križi, lobanje, jokajoča Mati božja ...).

Slikarjev cikel *Slepe miši* (2007⁵⁹) sestavljajo male in velike slike. Male so nastale najprej in so portretne slike fanta z zavezanimi očmi, kar se dogaja pri otroški igri slepe miši. Podoba se ponavlja, obraz ima avtoportretne poteze, čeprav ni naslikan v pravih anatomskih razmerjih. Glava je razpotegnjena, kar gledalca napelje k misli, da ga želi slikar pripraviti do tega, da, tako kot fant na sliki, zapre oči in se vživi v lastno doživljanje sebe in okolice⁶⁰. Cikel z naslovom *Nove slike* (2009) je nastal v bolj optimističnem obdobju med bivanjem v Berlinu. Zgodbe ostajajo še vedno v mejah osebne izpovedi, podnaslov razstave *Ničvredni sin* pa je hoteno provokativen, saj slikar z njim odgovarja na vseprisotno homofobijo v naši družbi. Podobe še vedno zaznamujejo subjektivni čustveni pogled na svet, a zdaj njegove človeške figure preveva svetloba upanja. Slike, razstavljene v ljubljanski Kresiji, so bile za slovenski prostor izjemno provokativne, še posebej za hetero populacijo. »Mogoče pa je provokativna moja naivnost«, je v pogovoru o razstavi

⁵⁸ Pisateljica je v svoj projekt *Veliki slovenski tekst* (Samozaložba, 2010) vključila poleg ilustracij Andreja Brumna Čopa tudi ilustracije Marije Flegar, prav tako predane akvarelu.

⁵⁹ V koprski galeriji Meduza razstavljen leta 2012.

⁶⁰ T. L., *Male in velike slepe miši*, 10. 4. 2012 <https://www.zurnal24.si/magazin/film-glasba-tv/male-in-velike-slepe-misi-153302> Pridobljeno 15. 12. 2022.

kustosu razstave Jerneju Škofu dejal Brumen Čop⁶¹, »ko iskreno naslikano sliko tudi razstavim«. V tem kontekstu je njegova naslednja razstava⁶² *Rožnati Feng Shui* s podnaslovom *Podobe, rituali, regresije* prinesla (delni) pregled slikarjeve skoraj tridesetletne umetniške prakse, hkrati pa je širše, skozi ključna literarna dela, ponujala vpogled v razvoj LGBT gibanja v slovenskem prostoru. Izpostavila je tudi avtorjevo navezanost in povezanost z literaturo, ki ima nanj od nekdaj bistven vpliv. Tudi sicer slikar literarna dela na različne načine vključuje v svoja dela. Doživljanje lastne identitete pretanjeno izraža (tudi) skozi poezijo, ki jo imenuje zapisi, in je bila na tej razstavi skozi video prvič javno predstavljena. Poseben del so bile tudi dragocene ilustracije k slikanici Braneta Mozetiča z naslovom *Dihurlandija* (Center za slovensko književnost, Aleph 176, 2016). Gre za besedilo, ki je povezano s problematiko migrantov. Problemska slikanica o različnih vrstah dihurjev odpira vprašanja begunstva: kako so temnejši dihurji pribežali v deželo svetlejših dihurjev in kaj vse se je moralo zgoditi, da so lahko sklenili prijateljstva. Andrej Brumen Čop, tokrat v vlogi ilustratorja, je bil vesel dane svobode, da zgodbo upodobi po svoje, kar je izkoristil tako, da se je odločil za svojo preverjeno tehniko akvarela. Vendar se na njegovo žalost v knjigi objavljene podobe razlikujejo od originalnih, ker so za objavo (na željo avtorja besedila⁶³) barve pri oblikovanju in pripravi za tisk poudarjene, zato bolj živo barvite, s čimer naj bi likovno bolj polno nagovarjale mladega bralca. Originalni akvareli, ki so bili profesionalno fotografirani, bi s svojo krhko prosojnostjo še bolje ponesli bralca knjige k občutenju besedila. Knjiga je bila uvrščena tudi na 9. festival umetnostne vzgoje *Bobri*⁶⁴ med branje dobrih knjig na temo večkulturnosti.

Z umetnikovimi ilustracijami je še isto leto pri založbi ŠKUC izšla knjiga Braneta Mozetiča⁶⁵ *Murenček in Polhek* (ŠKUC, Lambda 132, 2017), pri kateri sta znova združila moči pisatelj in ilustrator⁶⁶. Samosvoj Polhek si najde nenavadnega prijatelja, čisto majcenega Murenčka. A kljub velikim razlikam med njima le najdeta skupna zadovoljstva. Gre za prikupno zgodbo o nenavadnem prijateljstvu med Polhkom in čisto majhnim Murenčkom – premagovati morata velikanske razlike, tako v velikosti kot navadah. Soočena sta tudi s slovesom, saj murenčki živijo le nekaj

---

⁶¹ Jernej Škof, *Pogovor za Andrejem Brumnom Čopom*, Kultura, 5. 10. 2009 <https://narobe.si/pogovor-za-andrej-je-brumnom-opom/> Pridobljeno 10. 12. 2022.

⁶² Center sodobnih umetnosti Celje, 4. 9. 2016–4. 9. 2016.

⁶³ Brane Mozetič: *Dihurlandija*. Akvareli: Andrej Brumen Čop. Fotografije: Matija Brumen. Oprema in postavitve: HandBag.

⁶⁴ Ljubljanski festival kulturno-umetnostne vzgoje *Bobri* je nastal leta 2009 z namenom večanja dostopnosti do kakovostnih kulturnih vsebin za otroke in mlade, povečanja števila kulturnih prireditvev za otroke, povezovanja nevladnih in vladnih kulturnih producentov s tega področja, promocije kakovostnih kulturnih dogodkov za otroke, seznanjanja z novimi vsebinami ter skrbi za celosten razvoj otrok in mladostnikov. Cilj festivala je spodbujati mlade k ustvarjalnosti in kakovostnemu preživljanju prostega časa, s tem pa povečati socialno kohezivnost ter dvigniti kulturno pismenost otrok in mladine v Mestni občini Ljubljana.

⁶⁵ Pisatelj Brane Mozetič je doslej napisal že pet slikanic za otroke, protivojna *Dežela bomb, dežela trav* je izšla tudi v Španiji, Italiji in Egiptu. Mozetič je bil septembra 2021 tudi avtor skupinske razstave LGBTIQ+ z naslovom *Naj bo Kvir!* (kustos je bil dr. Sarival Sosič) in je med deset ustvarjalk in ustvarjalcev s prepoznavnim likovnim jezikom sodobne likovne umetnosti uvrstil tudi Andreja Brumna Čopa.

⁶⁶ Uvrščena je bila na Priporočilni seznam mladinskih knjig na temo različnosti/drugačnosti 2.

mesecev. V prigode se vključi še pes, ki je povsem drugačen od obeh, na koncu pa je Polhku v veliko tolažbo ob izgubi največjega prijatelja. Na naslovni strani je dominantna podoba glavnega junaka, ki s tanko ročico boža Murenčka, obrnjenega proti njemu, da si zreta v oči. Simbolika prizora je zelo sporočilna. Zgodba govori o potrebi po ljubezni in kakšne razlike ta želja lahko premaga. Slikanica o prijateljstvu, drugačnosti, izgubi in spominjanju je namenjena otrokom od četrtega leta dalje. Knjigo manjšega, ne slikaniškega formata na 60 straneh spremlja 18 ilustracij. Tri so dvostranske, devet je enostranskih, sedem manjših pa se izmenično tihotapi med besedilo. Napovedni in zaključni strani notranjosti knjige sta enaki, ustvarjeni kot kolaž iz šestnajstih (iz notranjosti knjige) izbranih ilustracij. Slikar je tokrat za ilustriranje uporabil barvne svinčnike, kar zanj sicer ni značilno, a morda je z malo bolj živimi in precej nazornimi ilustracijami, ki pa jim ne manjka miline svetlih barv, prav zato malim bralcem primerno približal pisateljovo zgodbo.

Zelo netipična je knjiga *Zima vezilja* (MK, 2016), za katero je verzze napisala Svetlana Makarovič. Risbe v akvarelni tehniki, s katerimi je ujel žled v vsem njegovem smrtonostnem veličastju, je dal Andrej Brumen Čop pesnici na njeno željo in čez dobro leto je navdihnena z njimi odgovorila s petinštiridesetimi haikui. Devetnajst risb, ki jih je oblikovala notranjosti knjige Maja Licul vključila vanjo, s hladno sivino priča o vse prej kot idilični zimski pokrajini, prekriti s snežno odejo prijazne zime, ali o čarobnem svetlikanju snega v sončnem dnevu. Kristalni led se lesketa kot bridko rezilo, *primrznjena je na njem / človeška solza*. Njegovi akvareli kljub svoji krhki lepoti brez olepšav simbolizirajo otopelost, globoko spanje in smrt, saj neusmiljen mrav pomori vse, kar je živega na vejah dreves. Veje na risbah so težke, preobložene, upognjene, pretresljive kot predirljiv skovik, detajli teh trpkih podob pa neusmiljeno kažejo obraz pod ledom, o čemer govori tudi pesničin napovedni haiku. *Steklene niti. / Kdo veze nove steze? / Zima vezilja*. Štiri risbe, dve napovedni in dve zaključni s toplejšim barvnim nagovorom ponujata odgovor na pesničin verz v zadnjem haikuju – *Ptički, vprašam vas. Al' bo že skoraj pomlad*.

Konec leta 2020 je pri založbi eBesede izšla⁶⁷ zbirka haikujev z naslovom *Na Pasjo ravan* pesnika in glasbenika Janeza Ramoveša, ki živi v Suši v Poljanski dolini in piše v poljanskem narečju. Pobudo zanjo je dal Zdravko Duša, ki jo je tudi uredil⁶⁸. Sestavljajo jo trije enakovredni deli – pesniški, likovni in glasbeni z dostopom na YouTube. Ilustriral jo je Andrej Brumen Čop, ki je na osnovi besedil ustvaril 51 znamenj, ob vsakem haikuju, ki kljub narečnemu zapisu dosledno ohranja pesniško obliko iz sedemnajstih zlogov, po eno. Tanke in mehkejšje linije je le tu in tam obogatil poseg risbe s svinčnikom, sicer so črno-bele risbe s tušem drobne, a zgovorne spremljevalke te nenavadne poezije.

Razstava⁶⁹ z naslovom *Tisoč žerjavov* je pomenila slikarjev vpogled v nov odnos do slikovnega nosilca, njegova likovna pisava je postala še bolj intimna, vase obrnjena. *Pred leti sem slikal z oljem / sedaj le redko slikam na platno / ljubši so mi papir in vodne barve / zaradi njihovega krhkega življenja / papir s škrobom prilepim*

⁶⁷ Lidija Razložnik, *Izšla pesniška zbirka v zgoščenih trivrstičnicah*, Podblegarske novice, 20. 5. 2021.

⁶⁸ Miniaturno, ročno vezano rdečo darilno knjižico sta oblikovala Andrej Brumen Čop in Marko Pentek.

⁶⁹ Leta 2018 je v Bežigrasjski galeriji 1 v Ljubljani razstavil slike, akvarele in knjige iz različnih ustvarjalnih obdobjih od leta 2012 do leta 2016.

*kot tapeto / na zid ali kakšno drugo površino / s katero se popolnoma spoji / pravim da so se mi slike ugreznile v zid.*⁷⁰ Upodablja vse, kar živi, kar se lahko vidi v nekaj trenutkih: dim, paro, večje, ki živijo nekaj dni, ptice, ki letijo v daljavo, žled, ki drevesom ponuja smrtni objem ..., kot bi ilustriral lastna razmišljanja in besede o minevanju in minljivosti. O vsem, kar obstaja le nekaj trenutkov⁷¹. Iz tega gledišča ni presenetljivo, da je bil za novo knjigo pesmi Toneta Pavčka izbran njegov način likovne pripovedi. Če je Riko Debenjak poetično upodabljal sledi na ometu, ki so bile tako vizualno realizirane zanj balzam za dušo, so kot *na zid ugreznjene slike* na papirju Andreja Brumna Čopa njegove sledi, stkane iz podzavesti in spomina. Prav te so pomemben del njegovega ustvarjanja, kar se kaže (tudi) v občuteno poetičnih ilustracijah pesmi. Novo dragoceno antologijo Toneta Pavčka *Živa sporočila* (Miš, 2021) spremljajo njegove lirične, meditativne ilustracije, ki so bile v vsej svoji svežini (kljub računalniško ustvarjenim povečavam) razstavljene v domžalski knjižnici⁷². Obsežno knjigo je uredil dr. Igor Saksida, ki je, veseli priložnosti, v spremni besedi z naslovom *Krillati sogovornik* zapisal: »Spet sem se lahko pogovarjal s pesnikom, tokrat predvsem prek njegovih pesmi za odrasle – predvsem tistih, ki jih je vzel iz dolenske ljubezni, da jih pred začudeno oko bralca ponesejo dobre roke velikih otrok.« Če si je Pavček že davnega leta 1953 skromno želel samo to, da bi *pesmi same govorile*, se je tej želji z nevsiljivo rahlo govorico skušal približati tudi slikar s svojo inventivno likovno upodobitvijo. In mu je tudi uspelo z rahlimi, s čisto svetlobo obsijanimi, večinoma nežno zelenimi akvareli, ustvarjenimi v svoji lastni maniri. Njegove ilustracije večinoma čez dve strani spremljajo vseh osem-inoosemdeset Pavčkovih pesmi in uredniško vključenih *Drobtinic*. Kot ilustrator je uvodno pesem *Angel mojega rojstva* in tri osrednje sklope *Kraj, kruh, krog, Angel moj* in *Stežica* opremil s pretanjeno svetlimi, kot v spominih skozi sanjske meglice izginjajočimi podobami. V skoraj komaj vidnih risbah so mehke, abstrahirane silhuete, obrisi, sledi dogajanj. Z vodotopnimi barvami na posebej izbran papir ustvarjeni barvni nanosi so kot nekakšne meglice liričnih in svetlih pastelnih tonov. Ti ustvarjajo magično impresivno pokrajino, v kateri se lahko za hipec pojavi lik, podoben človeškemu, in nato izgine v prosojni kopreni.

Epilog. Andrej Brumen Čop ni ilustrator v klasičnem pomenu besede. Ilustrativne risbe s svinčniki, peresi, čopiči in kredami sledijo odkrivanju pripovedi, ki jim je namenil svojo osebno upodobitev. Poetika umetnikovih intuitivnih akvarelnih pripovedi in čustvenih navdihov pa večinoma lušči bistvo, ki se tihotapi iz njegovih notranjosti. Prav zato so nekatere njegove ilustracije tako močne, da zadenejo bralca enako kot verzi, ob katerih so nastale.

⁷⁰ Uvodne besede so iz slikarjevega poetičnega zapisa *Kozmos*, ki ga je objavil v katalogu razstave *Tisoč žerjavov*.

⁷¹ Miloš Bašin, *Minljivo v minljivem: Minevanja trenutkov časa, minevanja bivanja vsega in njihova videnja*, katalog, Bežigradska galerija 1, 23. 5. 2018–30. 6. 2018.

⁷² Andrej Brumen Čop, *Razstava ilustracij iz knjige Toneta Pavčka Živa sporočila*, Knjižnica Domžale, 28. 2. 2021–26. 3. 2021 <https://www.knjiznica-domzale.si/Domov/Glavna-razstava/Arhiv-glavnih-razstav/andrej-brumen-%C4%8Dop> Pridobljeno 22. 8. 2022.